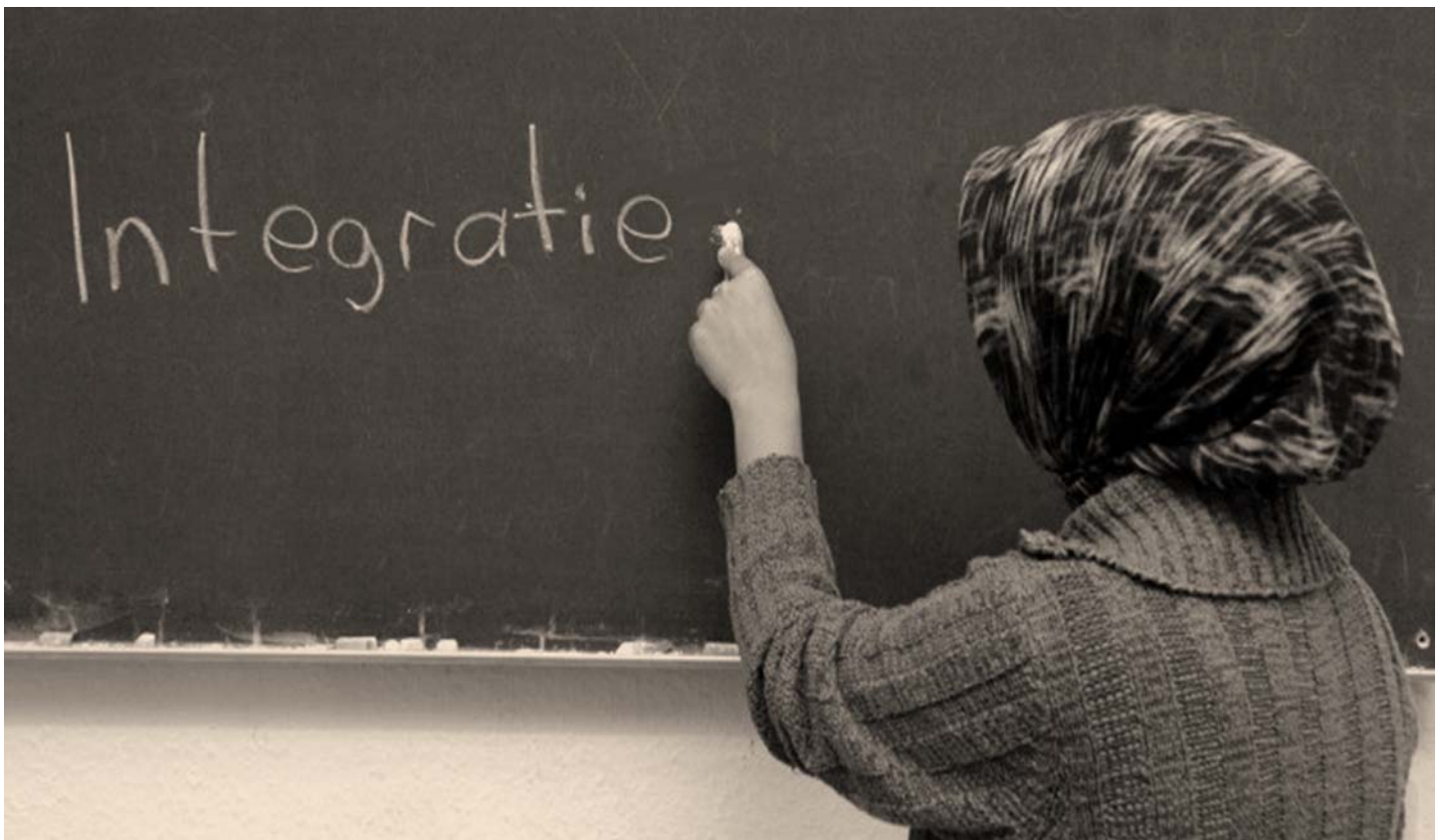

DE COMPLEXE EFFECTEN VAN INTEGRATIE OP DE

TERUGKEERBEREIDHEID VAN UITGEPROCEDEERDE ASIELMIGRANTEN

**Master scriptie: Suzanne Boekestijn
Leerkes
Studentnummer: 311427
M. van Bochove**

Begeleider: A.

Tweede lezer:

Proloog

Voor u ligt mijn master scriptie met daarin het onderzoek naar de rol van integratie bij de keuze 'kies ik voor zelfstandige terugkeer of voor illegaal verblijf', van (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten. De scriptie vormt de afsluiting van mijn Master Grootstedelijke Vraagstukken & Beleid.

Mede dankzij mijn begeleider Arjen Leerkes ben ik tot dit eindproduct gekomen. Ik wil hem hierbij dan ook hartelijk danken voor zijn steun en heldere inzichten.

Ook wil ik mijn vrienden bedanken voor het luisteren en voor de lieve woorden. In het bijzonder wil ik mijn ouders en Obbe bedanken. Mijn ouders wil ik bedanken voor alle liefde en steun. En Obbe, jij was mijn steun en toeverlaat, met name tijdens de laatste loodjes.

Samenvatting

Dit is een onderzoek naar de rol van integratie bij de terugkeerbereidheid van (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten. Uitgeprocedeerde asielmigranten zijn asielmigranten van wie de asielaanvraag is afgewezen of asielmigranten met een tijdelijke verblijfsvergunning die geëindigd is. Uitgeprocedeerde asielmigranten moeten binnen 28 dagen Nederland verlaten. Wie niet terugkeert, loopt de kans gedwongen uitgezet te worden. In de praktijk is de mate van terugkeer naar het herkomstland beperkt. Een deel van de uitgeprocedeerde asielmigranten verblijft na afwijzing van de asielaanvraag illegaal in Nederland.

Er wordt zowel in het wetenschappelijk als in het maatschappelijk debat aangenomen dat integratie vaak leidt tot de keuze voor illegaal verblijf in Nederland. Het beleid gaat ervan uit dat integratie terugkeer onwaarschijnlijk maakt. Door de vrees dat integratie terugkeer bemoeilijkt, krijgen asielmigranten beperkte mogelijkheden om deel uit te maken van de Nederlandse samenleving. Met deze scriptie heb ik deze aannames door middel van een 'mixed methodes' onderzoek onderzocht. Ik heb gebruik gemaakt van het profoundistion model waarbij er eerst een kwantitatief onderzoek plaatsvindt, gevolgd door een kwalitatief onderzoek.

Voor het kwantitatief onderzoek is gebruik gemaakt van de uitkomsten van de enquêtes van een eerder onderzoek van Leerkes et al. (2010). Voor het onderzoek van Leerkes et al. zijn 108 (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten geïnterviewd. Voor het kwalitatief onderzoek zijn in totaal 29 diepte-interviews afgenomen, waarvan 10 met sleutelinformanten en 19 met (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten. Door middel van een halfgestructureerd interview is gevraagd naar de beleving van de verschillende aspecten van integratie in Nederland en hoe er werd gedacht over terugkeer.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat de rol van integratie bij de terugkeerbereidheid niet eenduidig, maar eerder ambigu is. De rol van integratie bij terugkeerbereidheid is aan de ene kant afhankelijk van de dimensie van integratie. Zo heeft de etnische sociaal-culturele integratie een positieve samenhang met de terugkeerbereidheid terwijl de dominante sociaal-culturele integratie eerder een negatieve samenhang heeft met de terugkeerbereidheid. Maar ook binnen deze dimensies spelen verschillende mechanismen een rol die soms tegenstrijdige effecten kunnen hebben op de terugkeerbereidheid.

In dit onderzoek worden de volgende mechanismen gevonden: a) 'heimwee' - het verlangen om (ooit) terug te gaan naar het herkomstland -, b) 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' - asielmigranten

die illegaliteit niet als probleem ervaren -, c)'failed migration' - het idee dat de migratie mislukt is -, d) 'schaamte' - de angst om door achtergebleven familie en vrienden in het herkomstland misprezen te worden - en e)' informatievoorziening'- informatie-uitwisseling over het herkomstland door middel van landgenoten -. Met andere woorden, er blijken diverse tegenstrijdige spanningsvelden te onderscheiden die van invloed zijn op de terugkeerbereidheid. Het is hiermee dan ook te kort door de bocht om te zeggen dat integratie leidt tot illegaal verblijf of tot zelfstandige terugkeer.

Inhoudsopgave

<i>Proloog</i>	<i>p.1</i>
<i>Samenvatting</i>	<i>p.2</i>
1. Inleiding onderzoek: Onderzoek naar de invloed van integratie op (bijna) uitgeprocedeerde asielzoekers	p.6
1.1 Aanleiding onderzoek	P.6
1.2 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	p.10
1.3 Leeswijzer	p.11
2. Theoretisch kader, probleemstelling en deelvragen	p.13
2.1 Dimensies van integratie	p.13
2.2 Verplichte zelfstandige terugkeer	p.15
2.3 Beweegredenen voor terugkeer	p.16
2.4 Structurele integratie en terugkeer	p.16
2.5 Sociaal-culturele integratie en terugkeer	p.18
2.6 Onderzoeksvraag en deelvragen	p.19
2.7 Hypothesen	p.20
2.8 Een causaal verband of schijnverband?	P.21
2.9 De 'Black box'	p.22
2.10 Conceptueel model	p.22
3. Methoden: De werkwijze van het kwantitatief en het kwalitatief onderzoek	p.24
3.1 Een 'mixed methods' onderzoek	p.24
3.2 Representativiteit	p.27
3.3 Validiteit	p.28
4. De invloed van integratie op de terugkeerbereidheid getoetst	p.29
4.1 Afhankelijke variabele: terugkeerattitude en terugkeerintentie	p.29
4.2 Onafhankelijke variabele: structurele en sociaal culturele integratie	p.30
4.3 In welke mate zijn asielmigranten structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd?	P.32
4.4 Wel of niet terug?	P.34
4.5 Via welke mechanismen verloopt het causaal verband?	P.35
4.6 Conclusie	p.42
5. Het verband ontrafeld	p.44
5.1 Samenstelling van de onderzoeksgroep	p.44
5.2 Mate van integratie en de keuze voor terugkeer	p.45
5.3 Type A: De geïsoleerde asielmigrant	p.46
5.4 Type B: De gestrande asielmigrant	p.47
5.5 Type C: De geslaagde asielmigrant	p.52
5.6 Conclusies	p.53

6. Conclusie en discussie	p.56
7. Aanbevelingen: De vrees dat integratie terugkeer bemoeilijkt terecht of onterecht?	p.59
7.1 Isoleren of integreren?	P.59
7.2 Terugkeerplannen maar geen terugkeerwens	p.60
7.3 Aanbevelingen verder onderzoek	p.61
8. Literatuur	p.62

1. Inleiding: Onderzoek naar de invloed van integratie op (bijna) uitgeprocedeerde asielzoekers

Doel van dit eerste hoofdstuk is om een beeld te schetsen van de context waarbinnen het onderzoek valt en hoe het onderzoek tot stand gekomen is. In paragraaf 1.1 wordt de aanleiding beschreven. In paragraaf 1.2 is aandacht voor de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek. Dit hoofdstuk wordt afgesloten door de leeswijzer in paragraaf 1.3.

1.1 Aanleiding van het onderzoek

“Afghaans meisje Sahar mag blijven” vermeldt de kop van het NOS journaal op 8 april 2011. Volgens de Pers (2010) beheerst het 14-jarige meisje het Fries beter dan het Afghaans. “De taal van haar ouders snapt ze, maar ze praat terug in het Nederlands. In het asielzoekerscentrum (AZC) waar ze woont, lachen de andere Afghaanse meisjes haar er om uit. Lezen en schrijven gaat sowieso niet in het Afghaans. In Afghanistan zou ze terug moeten naar de basisschool” (Rooseboom, 2010). Sahar is zogezegd te geïntegreerd om terug te kunnen keren naar haar herkomstland. Minister Leers wilde haar en haar familie aanvankelijk uitzetten, maar er is nu bepaald dat meisjes met een verwesterde levensstijl niet gevraagd kan worden terug te keren naar het land van herkomst Afghanistan. Het beleid gaat er vanuit dat integratie terugkeer onwaarschijnlijk maakt en de casus Sahar lijkt deze veronderstelling te bevestigen.

Nederland kent jaarlijks een instroom van asielmigranten vanuit verschillende landen. Zo zijn er in 2010 volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2011) 13.340 asielaanvragen gedaan in Nederland. Maar een beperkt aantal van de asielaanvragen wordt toegewezen. Zo blijkt uit eerdere gegevens van het Immigratie- en Naturalisatiedienst Informatie- en Analysecentrum (INDIAC) (2007) dat de afgelopen jaren ongeveer 70% van het aantal asielaanvragen is afgewezen. Uitgeprocedeerde asielmigranten moeten binnen 28 dagen Nederland verlaten (Leerkes, 2010: 5). Dit wordt ook wel de ‘finale vertrektermijn’ genoemd. Wie niet vrijwillig terugkeert, loopt kans gedwongen uitgezet te worden.

In de praktijk is de mate van terugkeer naar het herkomstland beperkt. “Van de groep die geen verblijfsvergunning (meer) had is 4% zelfstandig uit Nederland vertrokken. In 16% van deze gevallen was er sprake van gedwongen vertrek. Bij een aandeel van 68% is het vertrek uit Nederland niet aantoonbaar geweest. In 11% van deze gevallen was nog geen informatie bekend met betrekking tot het vertrek” (INDIAC, 2007: 21). Bij het aandeel van 68% waarbij het vertrek uit Nederland niet

aantoonbaar is geweest, behoort het volgens INDIAC tot de mogelijkheden dat asielzoekers Nederland niet hebben verlaten, maar nog illegaal in Nederland verblijven. Ook uit het onderzoek van Leerkes et al. (2010) blijkt dat asielmigranten negatief staan tegenover terugkeer. Zo geeft 80% aan niet van plan te zijn om vrijwillig terug te keren naar het land van herkomst.

De beperkte zelfstandige terugkeer is voor de overheid problematisch. Want wanneer er minder uitgeprocedeerde asielmigranten zelfstandig terugkeren, verblijven er meer mensen illegaal in Nederland. Dit wordt als onwenselijk gezien omdat de aanwezigheid van illegale vreemdelingen volgens Kromhout et al. (2008) leidt tot diverse vormen van overlast en criminaliteit.¹

Uitgeprocedeerde asielmigranten hebben drie keuzes: terugkeer naar het land van herkomst, illegaal verblijf of doormigreren naar een ander land. De laatste keuze is niet voor de hand liggend. In de Europese Unie (EU) is sinds 1990 de overeenkomst van Dublin van kracht. Deze overeenkomst impliceert dat maar één EU land verantwoordelijk is voor het behandelen van de asielaanvraag. Als blijkt dat een asielmigrant al in een andere lidstaat heeft verbleven kan hij of zij naar dat land worden teruggestuurd. Omdat het doormigreren naar een derde land niet voor de hand liggend is zal ik in deze scriptie niet verder ingaan op deze mogelijkheid.

Er wordt vanuit de overheid gericht beleid gevoerd om de kans op illegaliteit zoveel mogelijk te beperken. Zo probeert zij volgens Monnikhof en de Vreede (2004) door middel van verschillende instrumenten de keuze - kies ik voor vertrek of illegaal verblijf in Nederland - van de uitgeprocedeerde asielzoeker te beïnvloeden. Deze instrumenten zijn volgens het WODC in te delen in positieve en negatieve instrumenten. De positieve instrumenten zijn bedoeld om de zelfstandige terugkeer te bevorderen. Voorbeelden van de positieve instrumenten zijn: informatie over terugkeer, de financiële bijdrage van het IOM(in de vorm van een vliegticket, kostenvergoeding reisdocument en de ondersteuningsbijdrage terugkeer voor het eerste levensonderhoud na vertrek). De negatieve instrumenten zijn bedoeld om het verblijf in Nederland zo onaantrekkelijk mogelijk te maken. Voorbeelden van de negatieve instrumenten zijn: de finale vertrektermijn, beëindiging van de verschillende voorzieningen - zoals de opvangvoorziening, toelage en ziektekostenverzekering - en asielmigranten zonder geldige papieren lopen de kans vastgezet te worden in detentiecentra (de vreemdelingenbewaring).

¹ Er zou bij deze groep verhoogd sprake zijn van “‘verblijfscriminaliteit’ (waaronder identiteitsfraude), ‘bestaanscriminaliteit’ (waaronder diefstal en drugshandel), criminaliteit die is gerelateerd aan drugsverslaving, criminaliteit door illegalen die in eigen land reeds delicten pleegden (‘importcriminaliteit’) en criminaliteit die voortkomt uit contacten met criminele netwerken in Nederland” (Kromhout, 2008: 5).

Veel auteurs benadrukken dat de zelfstandige terugkeer van vele factoren afhankelijk is (Black et al. , 2004; Cassarino, 2004; Casteles, 2004; Leerkes 2010). Volgens Black et al. (2004) is het beslissingsproces met betrekking tot terugkeer afhankelijk van drie groepen factoren: ten eerste de structurele (politieke, sociale en economische) situatie in het land van herkomst en het vestigingsland, ten tweede de individuele en familiesituatie in het land van herkomst en het gastland en ten derde de beleidsmaatregelen die mensen aanmoedigen of belemmeren om terug te keren. In het onderzoek van Leerkes et al. (2010) komen de volgende variabelen naar voren die van belang zijn bij de keuze tot zelfstandige terugkeer. “De belangrijkste variabelen bleken vooral gezocht te moeten worden in de sfeer van (1) de gepercipieerde levenskansen in het land van herkomst – vooral als het gaat om veiligheid –, (2) het gepercipieerde verblijfsperspectief als illegale migrant en (3) de gezondheid” (Leerkes et al. 2010: 59). Naast deze variabelen komt er nog een opvallende conclusie uit het rapport van Leerkes et al. (2010). Zo bleek integratie niet het voor de hand liggende negatieve effect te hebben op zelfstandige terugkeer. Volgens de uitkomsten van dit onderzoek lijken de bindingen met Nederland terugkeer eerder te stimuleren dan te belemmeren.

De laatste variabele, de bindingen met Nederland, staat in mijn scriptie centraal en vormt het aanknopingspunt voor verder onderzoek. De uitkomsten van het onderzoek van Leerkes et al. (2010) gaan in tegen de heersende gedachte dat integratie de terugkeer belemmert. Zo ziet Van Wijk (2008) voornamelijk een negatieve samenhang tussen bindingen met Nederland en terugkeer. Het veronderstelde negatieve effect tussen integratie en zelfstandige terugkeer is tot nu toe het uitgangspunt geweest van het Nederlandse asielmigratiebeleid. Dit begint al bij de opvang van de asielzoekers. De opvang van asielzoekers wordt gezien als wachtkamer. “De inrichting van de opvang is zo vormgegeven dat asielzoekers zoveel mogelijk buiten de maatschappij staan. De bedoeling hiervan is om asielzoekers van wie het verzoek uiteindelijk afgewezen zal worden, niet te laten wortelen in de Nederlandse maatschappij” (WRR,2001: 69). Volgens Smets en ten Kate (2007) mogen asielzoekers nauwelijks activiteiten ontplooiën die gericht zijn op participatie in de Nederlandse samenleving. Er wordt zoveel mogelijk geprobeerd integratie van asielzoekers, die nog in afwachting zijn van hun verblijfsvergunning, tegen te gaan. Het idee hierachter is dat integratie de kans op terugkeer zal beperken. Ook het International Organisation for Migration (IOM) (2008) stelt dat de sociale bindingen met Nederland tot gevolg kunnen hebben dat asielmigranten niet meer willen terugkeren naar het land van herkomst.

Het beleid gaat er dus vanuit dat integratie terugkeer onwaarschijnlijk maakt. Tegelijkertijd zijn er van uit het onderzoek van Leerkes et al. (2010) aanwijzingen dat de bindingen met Nederland minder

eenduidig zijn gerelateerd aan terugkeer dan de overheid denkt. Uit de onderzoeksresultaten van Leerkes et al. (2010) komt naar voren dat de sociale bindingen met Nederland de terugkeer niet belemmeren.

Naast het onderzoek van Leerkes et al. (2010) zijn er ook andere aanwijzingen die suggereren dat het verband tussen integratie en terugkeer minder eenduidig is dan de overheid veronderstelt. Zo benoemt Krieken (2007) de terugkeer van de Chileense asielmigranten aan het eind van de jaren '80. Nadat de situatie in Chili verbeterde keerde veel Chileense asielmigranten terug naar Chili. De groep die als eerste terugkeerde, bestond voornamelijk uit de best geïntegreerde asielmigranten. De uitkomsten van het onderzoek van Krieken kunnen niet als bevestiging gezien worden van het onderzoek van Leerkes et al. (2010). Zo kan de terugkeer van Chileense asielmigranten ook verklaard worden door de verbeterde omstandigheden in Chili. Maar de uitkomsten van Krieken (2007) geven wel aan dat het verband tussen integratie en terugkeer ingewikkelder in elkaar zit dan vaak gedacht.

Het verband tussen de bindingen met Nederland en de zelfstandige terugkeer was in het onderzoek van Leerkes et al. (2010) niet het belangrijkste thema. Het ging bij dit onderzoek voornamelijk om de voorwaarden voor terugkeer van migranten die niet (meer) legaal in Nederland verblijven te achterhalen. De sociale binding met Nederland werd gezien als een onderdeel van dit onderzoek. Het genoemde onderzoek laat daarom een aantal vragen onbeantwoord die aanleiding geven voor verder onderzoek. Want hoewel er in het onderzoek een zwak positief verband wordt gevonden tussen de bindingen met Nederland en de zelfstandige terugkeer, is er geen verklaring gevonden voor dit verband. Het verband tussen integratie en zelfstandige terugkeer is niet geanalyseerd. Om dit verband te kunnen begrijpen is het noodzakelijk om de achterliggende mechanismen in kaart te brengen. Daarnaast is er de keuze gemaakt om de sociale bindingen met Nederland als één maat te zien, die gemeten wordt met de volgende indicatoren: zelfgerapporteerde beheersing Nederlands, contact met vrienden en kennissen in Nederland, ervaren sociale nabijheid met Nederlandse mensen, hoogste opleiding in Nederland, ervaren sociale nabijheid met landgenoten in Nederland, contact met familie in Nederland en 'thuis voelen' in Nederland. Het is nu onduidelijk welk item het positieve verband kan verklaren.

De openstaande vragen van het onderzoek van Leerkes et al. (2010) vormen de aanleiding van dit onderzoek. Hiermee kom ik tot de voorlopige probleemstelling:

'Welke verbanden zijn er tussen integratie en verplichte zelfstandige terugkeer? En vanuit welke mechanismen kunnen deze verbanden begrepen worden?'

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden is gebruik gemaakt van een 'mixed methods' opzet de conclusie en aanbevelingen komen voort uit kwalitatief en kwantitatief onderzoek.

De probleemstelling zal na de theoretische onderbouwing in hoofdstuk twee verder worden toegespitst.

1.2 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Het onderzoek naar het verband tussen integratie en zelfstandige terugkeer van uitgeprocedeerde asielzoekers is maatschappelijk relevant. Zo is er vanuit het overheidsbeleid veel aandacht voor zelfstandige terugkeer. Hoe meer asielmigranten kiezen voor zelfstandige terugkeer, hoe minder asielmigranten er illegaal zullen verblijven in Nederland. Er zit ook een financieel aspect aan zelfstandige terugkeer. Zo is zelfstandige terugkeer goedkoper dan gedwongen uitzetting.

Ook voor de asielmigranten zelf is dit onderzoek relevant. De asielmigranten mogen nauwelijks activiteiten ontplooiën welke gericht zijn op de participatie in de Nederlandse samenleving. Volgens Meurs en Broeders (2002) heeft het veelal lange verblijf in een asielzoekerscentrum een sterk hospitaliserende werking dat de zelfredzaamheid van mensen niet ten goede komt. Volgens Böcker en Doornbos (1998) gaat het lange verblijf in het AZC vaak gepaard met gevoelens van nutteloosheid en zinloosheid. Hoewel isolatie van asielmigranten het hedendaagse beleid is, is het de vraag wat het nut hiervan is. Met de uitkomsten van dit onderzoek zou de isolatie van uitgeprocedeerde asielmigranten doorbroken kunnen worden.

Om zelfstandige terugkeer van asielmigranten te begrijpen is het noodzakelijk om de integratie in kaart te brengen. In het hedendaagse asielbeleid krijgen asielmigranten beperkte mogelijkheden om deel uit te maken van de Nederlandse samenleving. Dit beleid lijkt deels voort te komen uit de vrees dat integratie terugkeer bemoeilijkt. Wanneer het blijkt dat aspecten van integratie bij kunnen dragen aan zelfstandige terugkeer zou deze vrees ongegrond zijn. Dit onderzoek zou hiermee kunnen bijdragen aan een gerichte aanpak bij asielmigranten om zelfstandige terugkeer te bevorderen.

Naast de maatschappelijke relevantie is er ook een wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek. "De terugkeer van asielmigranten is niet eenvoudig een kwestie van naar huis gaan" (Houte, Koning: 2008, iii). Voornamelijk bij gedwongen, of (on)zelfstandige terugkeer van asielmigranten zijn er verschillende hindernissen. Voor iedere migrant zijn er andere redenen om terug te keren naar het land van herkomst. Volgens Casteles (2004) wordt het migratieproces beïnvloed door een scala van condities in zowel het land van herkomst als het gastland en de relatie hiertussen. Het begrijpen van

het migratieproces vereist een omvangrijke en gedetailleerde analyse waarin al deze bindingen meegenomen moeten worden. Het verband tussen integratie en terugkeer kan gezien worden als een conditie die eveneens invloed heeft op het migratieproces. Het onderzoek kan zo een bijdrage leveren aan eerder onderzoek naar de determinanten van terugkeer zoals Leerkes et al. (2010), Van Wijk (2008) en Black et al. (2004) en levert een belangrijke bijdrage aan het wetenschappelijke debat. In bestaand onderzoek wordt vaak de keuze gemaakt om een kwantitatief onderzoek of een kwalitatief onderzoek te doen terwijl ik de keuze heb gemaakt om deze onderzoeksmethoden te combineren. Ik maak gebruik van een verklarend ontwerp waarbij de kwalitatieve gegevens gebruikt worden om de kwantitatieve gegevens te verklaren en de uitkomsten beter te begrijpen. De resultaten van het kwantitatief onderzoek kunnen door middel van het kwalitatief onderzoek verder uitgediept worden. Door gebruik te maken van een 'mixed methods' aanpak wordt er een completer beeld weergegeven.

1.3 Leeswijzer

De opbouw van deze scriptie is als volgt. In hoofdstuk 2 wordt een theoretisch kader geschetst met daarin een introductie van de belangrijkste onderwerpen uit het onderzoek: integratie en verplichte zelfstandige terugkeer. Vervolgens wordt de integratie in verband gebracht met de terugkeerbereidheid. Tot slot wordt op basis van de literatuur de probleemstelling, de deelvragen, de hypothesen en het conceptueel model opgesteld.

In hoofdstuk 3 staat de methodologische verantwoording centraal. De werkwijze van het kwantitatief en het kwalitatief onderzoek wordt hier toegelicht.

In hoofdstuk 4 volgt het kwantitatief onderzoek. In de eerste paragrafen zal aandacht besteed worden aan de opbouw van het onderzoek om vervolgens tot een conclusie te komen. In dit hoofdstuk worden de volgende deelvragen beantwoord: 'In welke mate zijn asielmigranten structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd?' 'Zijn de structurele en sociaal-culturele integratie van invloed op de terugkeerattitude en terugkeerintentie en zijn deze verbanden positief of negatief?', en 'Welke mechanismen spelen een rol bij het verband tussen integratie en zelfstandige terugkeer?'

In hoofdstuk 5 volgt het kwalitatief onderzoek. In de eerste paragraaf zal aandacht besteed worden aan de samenstelling van de onderzoeksgroep waarna de resultaten en de conclusie worden behandeld. De kwalitatieve gegevens worden gebruikt om de kwantitatieve gegevens te verklaren en de uitkomsten beter te begrijpen. De resultaten van het kwantitatief onderzoek kunnen door middel van het kwalitatief onderzoek verder uitgediept worden. Hierin staat voornamelijk de vraag centraal: 'Welke mechanismen spelen een rol bij het verband tussen integratie en zelfstandige terugkeer?'

In hoofdstuk 6 worden de belangrijkste conclusies weergegeven.

Tot slot worden in hoofdstuk 7 aanbevelingen gedaan voor eventueel vervolgonderzoek.

2. Theoretisch kader, probleemstelling en deelvragen

In dit hoofdstuk wordt het theoretisch kader belicht. Er zal eerst aandacht besteed worden aan de begrippen integratie en terugkeer. Vervolgens wordt de integratie in verband gebracht met de terugkeerbereidheid en tot slot worden de verschillende hypothesen opgesteld.

2.1 Dimensies van integratie

Het is de vraag welke rol integratie speelt bij de keuze in 'illegaal verblijf' of 'zelfstandige terugkeer'. Hoewel er in het onderzoek van Leerkes et al. (2010) een (zwak) positief verband wordt gevonden tussen sociale bindingen met Nederland en de terugkeerintentie, blijven er een aantal vragen onbeantwoord. Zo biedt het onderzoek geen verklaring voor de samenhang tussen de sociale bindingen met Nederland en de zelfstandige terugkeer. En hoewel er in het onderzoek van Leerkes et al. (2010) de keuze is gemaakt om de sociale bindingen met Nederland als één maat te zien, is het de vraag of het hanteren van één maat wel ideaal is.

Het begrip integratie is een veel gebruikt maar ook omstreden begrip. Voornamelijk in het politieke en maatschappelijke debat is dit begrip aan veel verandering onderhevig. En hoewel er in de theorie een onderscheid gemaakt wordt tussen assimilatie - volledige aanpassing aan de dominante cultuur - , segregatie - geen bindingen met de dominante groep -, en integratie - gedeeltelijke aanpassing aan de dominante cultuur van een land met behoud van de eigen cultuur - worden deze termen in het publieke debat veel door elkaar gebruikt. Maar ook in wetenschappelijke publicaties is er veel onduidelijkheid over dit begrip. "Zo wordt het in beleidsstukken en wetenschappelijke publicaties weliswaar veelvuldig gehanteerd, maar vaak zonder dat precies wordt aangegeven wat er nu onder moet worden verstaan en hoe het dient te worden gemeten" (Oomens et al. , 2003:292). Het is daarom van belang om het begrip integratie te conceptualiseren. Er wordt in de literatuur vaak gebruik gemaakt van de definitie van het Sociaal-cultureel Planbureau (SCP). Het SCP hanteert de volgende definitie van integratie: "Integratie wordt gezien als de mate waarin en de wijze waarop etnische minderheden deel worden van de ontvangende samenleving" (Graaf et al. , 2004:20). Om het begrip te operationaliseren wordt er over het algemeen aan het integratieproces van allochtonen meerdere, onderling samenhangende aspecten of sferen onderscheiden (Engbersen en Gabriëls 1995, aangehaald in Valk et al. , 2001: 16). In veel literatuur is het begrip integratie ingedeeld in twee dimensies die onderling met elkaar samenhangen. Zo wordt het begrip integratie verdeeld in een structurele en sociaal-culturele dimensie (Dagevos 2001; Oomens et al. 2003).

De structurele integratie wordt door Dagevos (2001) omschreven als de deelname aan maatschappelijke instituties. "Als indicatoren voor de structurele dimensie van integratie worden genoemd: de positie op de arbeidsmarkt, de onderwijspositie, het inkomen (uit zowel arbeid als sociale zekerheid), en de huisvesting" (Martens & Weijers 2000; Dagevos 2001 aangehaald in Oomens et al 2003: 293).

De sociaal-culturele dimensie wordt volgens Dagevos (2001) bepaald door drie aspecten, ten eerste de informele contacten met de autochtone bevolking of met de eigen groep, ten tweede de mate waarin een groep zich onderscheidt voor wat betreft taal, gewoonten, normen en waarden en ten derde de identificatie met de dominante of eigen groep. Met de sociaal-culturele dimensie wordt volgens Oomens et al. (2003) verwezen naar de oriëntatie van immigranten op de ontvangende samenleving. Hoewel de structurele dimensie helder is afgebakend, is er volgens Oomens et al. (2003) over de culturele dimensie meer onenigheid. Dit komt doordat integratie vaak wordt gezien als lineair proces, waarbij aanpassing aan de dominante groep het eindpunt is van integratie. Volgens Vanbeselaere (2007) staat dit type van integratie bekend als een eendimensionale visie die stelt dat de aanpassing van immigranten vereist dat zij geleidelijk hun eigen cultuur meer en meer loslaten om deze stapsgewijze te vervangen door de cultuur van de meerderheid. Er wordt hierbij voorbij gegaan aan de verschillende vormen van identificatie. Volgens de 'optimal distinctiveness theory' ontwikkelen migranten verschillende 'possible selves' (Brewer, 1997). De migrant identificeert zich hierbij niet alleen met de dominante groep maar ook met de minderheidsgroep waartoe zij behoren. Integratie zou hiermee ook niet als eendimensionale visie gezien moeten worden, maar als tweedimensionaal. "Een tweedimensionale visie stelt dat verbondenheid met de eigen groep/cultuur en verbondenheid met het gastland/ meerderheidscultuur twee onafhankelijke dimensies zijn. Cultuurbehoud en maatschappelijke aanpassing kunnen wel samengaan en werken elkaar niet noodzakelijk tegen" (Vanbeselaere, 2007: 2).

In navolging van eerdere studies zal ik in mijn scriptie integratie hanteren als een meerdimensionaal begrip, ingedeeld in structurele en sociaal-culturele integratie. Bij de structurele integratie houd ik de definitie aan van Dagevos (2001). Omdat integratie niet hetzelfde is als volledige aanpassing aan de dominante cultuur hanteer ik de tweedimensionale visie van Vanbeselaere (2007) die sociaal-culturele integratie ziet als twee onafhankelijke dimensies. Daarom deel ik het aspect sociaal-culturele integratie op in twee aspecten, namelijk de dominante sociaal-culturele integratie en de etnische sociaal-culturele integratie. Met de dominante sociaal-culturele integratie wordt de verbondenheid met de Nederlandse samenleving bedoeld in de vorm van normen en waarden,

contacten en identificatie met de autochtone Nederlandse samenleving. Met de etnische sociaal-culturele integratie wordt de verbondenheid met de etnische herkomst bedoeld in de vorm van contacten en identificatie met de etnische herkomst in Nederland. Op deze manier houd ik rekening met de verschillende identiteiten van Brewer (1997).

Hoewel ik verschillende dimensies hanteer van integratie, staan deze dimensies niet los van elkaar. De dimensies van integratie beïnvloeden elkaar en hangen nauw met elkaar samen. Zo is volgens Engbersen (2004) de sociaal-culturele integratie noodzakelijk voor het vinden van een baan en huisvesting. Volgens Dagevos (2001) zijn migranten met een goede sociale positie ook in cultureel opzicht beter geïntegreerd dan andere migranten.

2.2 Verplichte zelfstandige terugkeer

Het gaat in mijn scriptie over 'verplichte zelfstandige terugkeer', in de rest van mijn scriptie afgekort als 'zelfstandige terugkeer'. Zoals al in de inleiding van het onderzoek besproken is, is de terugkeer van asielmigranten na afwijzing van de asielaanvraag voor de overheid een moeilijk vraagstuk. Slechts een klein deel van de afgewezen aanvragen kiest voor zelfstandige terugkeer, al dan niet met hulp van de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM).² In beleidsstukken wordt vaak de term 'vrijwillige' terugkeer gebruikt. De term vrijwillige terugkeer is echter ongepast. Zo betekent vrijwillige terugkeer niet dat asielmigranten de keuze hebben om wel of niet terug te keren. "De enige keuzes die ze hebben is die tussen terugkeren of een illegaal verblijf, of tussen een gedwongen uitwijzing of gehoorzame terugkeer. Uitgeprocedeerde asielzoekers kunnen geen positieve keuze maken tussen evenwaardige alternatieven voor een zinvolle toekomst" (Wets, 2001:53). Verschillende auteurs zoals Houte en Koning (2008) spreken dan ook niet van vrijwillige terugkeer maar van onzelfstandige terugkeer. Omdat door de term onzelfstandige terugkeer zoals genoemd door Houte en Koning (2008) enige verwarring kan ontstaan -, omdat deze term kan duiden op gedwongen uitzetting, - heb ik gekozen voor de term verplichte zelfstandige terugkeer.

Bij dit onderzoek gaat het niet om de daadwerkelijke zelfstandige terugkeer maar om de terugkeerbereidheid. Is iemand van plan om terug te gaan naar het land van herkomst? De

² "Het is voor bepaalde vreemdelingen mogelijk om gebruik te maken van de terugkeerregeling van de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM). Met deze regeling kan een vreemdeling een vliegticket verkrijgen voor het vertrek naar het land van herkomst. Daarnaast is het mogelijk om een ondersteuningsbijdrage te krijgen voor de kosten van levensonderhoud in de eerste periode na vertrek uit Nederland. Ook kan de vreemdeling in aanmerking komen voor reiskosten binnen het land van herkomst, naar de plaats van bestemming" (NDIAC, 2007: 12).

terugkeerbereidheid is volgens Cassarino (2004) van twee elementen afhankelijk: 'willingness to return' en 'readiness to return'. 'Willingness' heeft betrekking op de mate waarin een migrant al dan niet zou willen terugkeren. Het willen terugkeren heeft volgens Cassarino (2004) weinig te maken met het echt terugkeren. Zo geven veel migranten aan dat ze 'ooit' willen terugkeren maar er geen concrete plannen worden gemaakt. De vraag: 'wilt u terugkeren?' zou dan ook niet voldoende zijn om de zelfstandige terugkeer te meten. 'Readiness to return' heeft betrekking op de daadwerkelijke terugkeerplannen. Cassarino (2004) ziet de 'willingness' noodzakelijk voor de 'readiness'. Ook Leerkes et al. (2010) hanteert een tweedeling in terugkeer namelijk, de terugkeerattitude en terugkeerintentie. Deze indeling lijkt sterk op die van Cassarino (2004), de terugkeerattitude is bij Leerkes et al. (2010) de terugkeerwens. De terugkeerintentie kan vertaald worden als de terugkeerplannen. Wel is er een verschil tussen de theorie van Cassarino (2004) en die van Leerkes et al. (2010). Leerkes et al. veronderstellen dat iemand die terugkeerplannen heeft niet altijd een terugkeerwens heeft. Ik heb de keuze gemaakt om net als Cassarino (2004) en Leerkes et al. (2010) de zelfstandige terugkeer op te splitsen. Ik sluit mij aan bij Leerkes et al. (2010) die zelfstandige terugkeer opdeelt in twee afzonderlijke dimensies namelijk terugkeerattitude en terugkeerintentie. Ik gebruik de term terugkeerbereidheid als ik het heb over terugkeerattitude en terugkeerintentie.

2.3 Bewegredenen voor terugkeer

In de inleiding is al naar voren gekomen dat er veel onduidelijkheid bestaat over de relatie tussen integratie en zelfstandige terugkeer. Hoewel Van Wijk (2008) veronderstelt dat de integratie de keuze voor zelfstandige terugkeer onwaarschijnlijk maakt, blijkt uit het onderzoek van Leerkes et al. (2010) het verband tussen integratie en zelfstandige terugkeer minder eenduidig te zijn. De vraag is hoe deze onduidelijkheid verklaard kan worden. Het antwoord hierop kunnen we naar mijn idee vinden in de dimensies van integratie. De dimensies van integratie kunnen verschillende gevolgen hebben voor de zelfstandige terugkeer.

2.4 Structurele integratie en terugkeer

Zowel de 'Neoclassical Economics' theorie als de 'New Economics of Labour Migration' geven een verklaring waarom structurele integratie invloed heeft op zelfstandige terugkeer. Beide theorieën geven een economische verklaring voor migratie en remigratie. Volgens de 'Neoclassical Economics' theorie is de mislukte migratie de reden voor terugkeer. Bij de 'New Economics of Labour Migration' is de terugkeer onderdeel van het migratieproces. De theorieën zijn gebaseerd op calculerend en rationeel gedrag. Volgens zowel de 'Neoclassical Economics' als de 'New Economics of Labour

Migration' vertrekken migranten van A naar B zodra zij verwachten hierdoor hun inkomsten te verhogen of hun bestaan te verbeteren. Ik zal beide theorieën hieronder kort toelichten.

2.4.1 Failed migration

Of het economisch goed gaat met een migrant in het gastland hangt af van de mate van structurele integratie. Wanneer een migrant structureel geïntegreerd is in de vorm van (zwart) werk, opleiding en huisvesting draagt dit bij aan betere leefomstandigheden in het gastland. Vanuit de neo-klassieke theorie is het slagen van de structurele integratie een reden om te kiezen voor illegaal verblijf. Het niet economisch slagen in het gastland - het niet structureel geïntegreerd zijn - is de reden voor terugkeer. Het terugkeren naar het land van herkomst wordt binnen de 'Neoclassical Economics' gezien als mislukte migratie. Het is niet gelukt om de gestelde doelen te bereiken, terugkeer wordt gezien als enige oplossing (Cassarino, 2004). Het terugkeren wordt bij de 'neoclassical economics' gezien als 'failed migration'. Van Wijk (2008) ziet bij sommige vluchtelingen mislukte migratie inderdaad als reden voor terugkeer. Zo blijkt het vinden van werk in Nederland vaak moeilijker dan gedacht. Door het ontbreken van financiële middelen in het gastland wordt het leven als illegaal lastig. Volgens Kromhout (2009) wordt de mate van terugkeer onder andere bepaald door de angst voor illegaal verblijf. Het is aannemelijk dat asielmigranten die structureel geïntegreerd zijn minder angst hebben voor illegaal verblijf dan asielmigranten die niet structureel geïntegreerd zijn. Zo is er bij deze asielmigrant geen angst om aan voldoende financiële middelen te komen.

2.4.2 Terugkeer als onderdeel van het migratieproces

Volgens de 'New Economics of Labour Migration' kan een hoge mate van structurele integratie niet alleen bijdragen aan illegaal verblijf maar ook aan zelfstandige terugkeer. Het terugkeren naar het herkomstland is hierbij onderdeel van het migratieproces. Men kiest voor terugkeer wanneer de doelen behaald zijn. De structurele integratie kan hierbij bijdragen aan het behalen van de gestelde doelen - het verwerven van economisch kapitaal - en kan hiermee bijdragen aan zelfstandige terugkeer.

De laatste mogelijkheid is niet aannemelijk. Zo is volgens Cassarino (2004) alleen sprake van dergelijke terugkeer wanneer er sprake is van vrije keuze. Dit mechanisme zien we bijvoorbeeld bij seizoensmigranten die naar Nederland komen om economisch kapitaal te verwerven en pas terugkeren wanneer zij genoeg verdiend hebben om een bestaan op te bouwen in het herkomstland. Bij afgewezen asielmigranten wordt de terugkeer niet bepaald door de behaalde doelen maar door

de afwijzing van de asielaanvraag. Volgens Leerkes et al. (2010) is de voltooiing van het migratieplan niet primair economisch. Asielmigranten migreren relatief vaak met de veronderstelling dat ze voor onbepaalde tijd migreren om elders een nieuw bestaan op te bouwen. Het is bij asielmigranten niet het doel geweest om economische kapitaal te verwerven om zo een bestaan op te bouwen in het herkomstland. Hoewel asielmigranten niet primair om economische redenen migreren, is het economische kapitaal wel een voorwaarde om terug te kunnen keren. "Zo is het mogelijk dat een migrant die wil terugkeren geen concrete terugkeerplannen heeft, omdat hij/ zij denkt dat deze moeilijk realiseerbaar zijn" (Leerkes et al. 2010: 129).

2.5 Sociaal-culturele integratie en terugkeer

Ook de mate van sociaal-culturele integratie is van invloed op de zelfstandige terugkeer.

Voornamelijk de contacten en netwerken spelen hierbij een belangrijke rol. De invloed van de overige elementen - zoals taal, gewoonten, normen, waarden en identificatie - lijken vanuit de migratietheorieën minder van belang bij remigratie. De 'netwerk theorie' benadrukt de rol van de sociale relatie en het sociaal kapitaal bij migratie en remigratie. Het is vanuit deze theorie echter niet duidelijk of de sociaal-culturele integratie bijdraagt aan terugkeer of het eerder tegenwerkt. Bij sociaal-culturele integratie speelt voornamelijk het sociaal kapitaal een rol. "Het sociaal kapitaal heeft betrekking op het vermogen van migranten om hulpbronnen (geld, werk, huisvesting, informatie, mogelijke huwelijkspartners) te mobiliseren uit de netwerken waarvan zij deel uitmaken" (Engbersen et al. 2004: 7). De netwerken in het gastland zijn van belang bij het vinden van huisvesting en werk. Volgens Engbersen et al. (2004) is het contact met de etnische groep van groot belang voor de verblijfsmogelijkheden van illegale vreemdelingen. "Zo kunnen asielmigranten deze contacten bijvoorbeeld aanboren om huisvesting te vinden in Nederland en worden sommige groepen illegalen opgevangen in het huis van legale landgenoten. Dat geldt vooral voor die illegale migranten die bindingen hebben met familieleden die legaal in Nederland verblijven" (Engbersen et al. , 2004:7). Vanuit deze theorie kan de sociaal-culturele integratie bijdragen aan de toekomstige structurele integratie. Volgens Van Wijk (2008) is voor uitgeprocedeerde asielmigranten hun sociaal netwerk van cruciaal belang. Uitgeprocedeerde asielmigranten hebben geen toegang tot het formele stelsel van de sociale zekerheid en zijn hierdoor volledig afhankelijk van de eigen groep of/ en de autochtonen groep als het gaat om het vinden van huisvesting of werk. Vanuit dit opzicht zou de sociaal-culturele integratie kunnen bijdragen aan de levenskansen als illegaal. Wanneer migranten deel uitmaken van een netwerk, kunnen zij eerder aanspraak maken op hulpmiddelen. "Omdat het sociaal netwerk zorg draagt voor de migranten is er minder een stimulans om terug te keren" (Van

Wijk 2008: 38). Wanneer een migrant geen deel uitmaakt van een netwerk staat hij of zij er alleen voor.

Bij uitgeprocedeerde asielmigranten is er vaak sprake van een gebrek aan sociaal kapitaal. Zo blijkt uit Engbersen et al. (2004) dat het sociale kapitaal dat illegale migranten kunnen aanboren om in Nederland te verblijven niet onbegrensd is. Niet elke vreemdeling kan worden geholpen met verblijf. Een gebrek aan sociaal kapitaal speelt met name bij uitgeprocedeerde asielzoekers uit nieuwe immigratielanden die niet kunnen terugvallen op reeds gevestigde migrantengemeenschappen. Het gebrek aan sociaal kapitaal, en/of etnische sociaal-culturele integratie, kan volgens Engbersen et al. (2004) voor sommige migranten een reden zijn om Nederland te verlaten.

Ook zijn er aanwijzingen dat de etnische sociaal-culturele integratie niet alleen illegaal verblijf tot gevolg kan hebben, maar tevens kan leiden tot zelfstandige terugkeer. Zo blijkt uit Dourleijn en Dagevos (2011) dat vluchtelingen die zich sterk identificeren met de eigen groep meer heimwee hebben naar het land van herkomst. Volgens Van Wijk (2008) speelt heimwee bij migranten een belangrijke factor in het besluit voor terugkeer. Het blijkt dat contacten in het gastland niet alleen gericht zijn op het gastland, maar ook op het land van herkomst. Uit het onderzoek van Mascini et al. (2009) naar Burundese vluchtelingen kwam naar voren dat veel vluchtelingen contact hebben met landgenoten in Nederland. Dit zijn vaak geen landgenoten die zij al kenden uit Burundi, maar doorgaans nieuwe contacten met landgenoten, die men had leren kennen in Nederland. De contacten met landgenoten zijn volgens Mascini et al. voornamelijk gericht op informatie-uitwisseling over het land van herkomst en achterblijvers. Ook zou het netwerk van de sociale contacten van de etnische afkomst ondersteuning kunnen bieden bij de terugkeer. Wie hulp zoekt bij terugkeer kan gebruik maken van de middelen in het netwerk. Het netwerk kan zo bijdragen aan zelfstandige terugkeer.

2.6 Onderzoeksvraag en deelvragen

Zoals in de voorgaande paragraaf besproken is, is er nog veel onzekerheid over het verband tussen integratie enerzijds en de terugkeerintentie en terugkeerattitude anderzijds. Vanuit de theorie kom ik tot de volgende onderzoeksvraag:

'Welke verbanden zijn er tussen de structurele integratie en sociaal-culturele integratie enerzijds en de terugkeerattitude en terugkeerintentie anderzijds? En vanuit welke mechanismen kunnen deze verbanden begrepen worden?'

Deelvragen:

1. In welke mate zijn asielmigranten structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd?
2. Zijn de structurele en sociaal-culturele integratie van invloed op de terugkeerattitude en terugkeerintentie en zijn deze verbanden positief of negatief?
3. Welke mechanismen spelen een rol bij het verband tussen integratie en zelfstandige terugkeer?

Om de onderzoeksvraag en de deelvragen te beantwoorden maak ik gebruik van een 'mixed methods' onderzoek. Met het kwalitatief onderzoek wordt er antwoord gegeven op de eerste twee deelvragen. Zowel het kwantitatief als kwalitatief onderzoek geeft antwoord op de derde en tevens laatste deelvraag.

2.7. Hypothesen

Het verklaren en het begrijpen van het verband tussen integratie en de zelfstandige terugkeer spelen bij dit onderzoek een belangrijke rol. Er zijn vanuit de theorie aanknopingspunten gevonden voor de verschillende mechanismen. Hiermee kom ik tot drie hypothesen die in dit onderzoek kwantitatief getoetst worden. Het kwalitatief onderzoek is bedoeld om na het toetsen van de hypothesen meer diepgang te krijgen in de verschillende mechanismen.

Zowel de neo-klassieke theorie als de netwerktheorie geven een verklaring voor de beperkte zelfstandige terugkeer bij uitgeprocedeerde asielmigranten. Zowel de structurele als de sociaal-culturele integratie vergroten de illegale levenskansen. De sociaal-culturele en structurele integratie zijn noodzakelijk voor het vinden van huisvesting of het vinden van een baan. Vanuit deze bevinding kan hypothese één worden opgesteld:

1. *Naarmate (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten in sterkere mate structureel en of sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, neemt de aantrekkelijkheid voor illegaal verblijf toe waardoor de terugkeerattitude en terugkeerintentie afnemen.*

Hoewel de structurele integratie volgens de neo-klassieke theorie juist bijdraagt aan illegaal verblijf, kan er vanuit de 'New Economics of Labour Migration' ook een hypothese worden opgesteld, waarbij de structurele integratie juist bijdraagt aan terugkeer. Vanuit deze theorie is terugkeren naar het herkomstland onderdeel van het migratieproces. Men kiest voor terugkeer wanneer de doelen behaald zijn. Hoewel asielmigranten volgens Casserino (2004) niet primair om economische redenen

migreren, is het economische kapitaal wel een voorwaarde om terug te kunnen keren. “Zo is het mogelijk dat een migrant die wil terugkeren geen concrete terugkeerplannen heeft, omdat hij/zij denkt dat deze moeilijk realiseerbaar zijn” (Leerkes et al. 2010: 129). Het economisch kapitaal zou hiermee geen voorwaarde zijn voor de terugkeerattitude, maar zou wel een rol kunnen spelen bij de terugkeerintentie. Om terug te kunnen moet je de reiskosten kunnen betalen evenals de kosten van de eerste periode van levensonderhoud. Asielmigranten die structureel geïntegreerd zijn, hebben de kans om kapitaal op te bouwen en zo de terugreis en eerste levensonderhoud in het land van herkomst te kunnen betalen. Hiermee kom ik tot de tweede hypothese.

2. *Naarmate (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten in sterkere mate structureel geïntegreerd zijn, is de kans groter dat de terugtocht realiseerbaar is, waardoor de terugkeerintentie toeneemt.*

De identiteit en het thuis voelen kunnen over het algemeen niet los van elkaar worden gezien. Hoewel identificatie niet betekent dat men zich maar met één land of groep kan identificeren - zo is het mogelijk dat asielmigranten zich zowel met het herkomstland identificeren als met Nederland -, is het aannemelijk dat asielmigranten die sociaal-cultureel geïntegreerd zijn met de etnische herkomst de mate van heimwee groter zal zijn dan mensen die voornamelijk sociaal-cultureel geïntegreerd zijn met de dominante groep. Zo blijkt uit Dourleijn en Dagevos (2011) dat vluchtelingen die zich sterk identificeren met de eigen groep meer heimwee hebben naar het land van herkomst. Volgens Van Wijk (2008) speelt heimwee bij migranten een belangrijke factor in het besluit voor terugkeer. Ik kom hiermee tot de derde hypothese:

3. *Naarmate (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten in sterkere mate etnisch sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, is de kans groter dat zij heimwee hebben dan bij de asielmigranten die voornamelijk dominant sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, waardoor de terugkeerattitude en terugkeerintentie toenemen.*

2.8 Een causaal verband of een schijnverband?

Het is nog niet uitgesloten dat er ook sprake kan zijn van een schijnverband. Er wordt gesproken van een schijnverband, wanneer er een derde variabele aanwezig is die zowel de afhankelijke (terugkeerattitude en terugkeerintentie) als de onafhankelijke (structurele integratie, sociaal-culturele integratie) variabelen verklaart. Zo is het aannemelijk dat mensen die geïntegreerd zijn over het algemeen langer in Nederland zijn. Hierdoor zijn asielmigranten ook meer in contact geweest met de Dienst terugkeer en Vertrek (DT&V). Volgens Black et al. (2004) spelen o.a. de stimulerende beleidsmaatregelen een rol bij terugkeer. Dit zou kunnen betekenen dat niet de integratie invloed

heeft op de terugkeerintentie en de terugkeerattitude, maar daadwerkelijk wordt gevormd door de stimulerende beleidsmaatregelen.

Ook zou gezondheid kunnen zorgen voor een schijnverband. Zoals al uit het onderzoek van Leerkes et al. (2010) naar voren kwam, speelt gezondheid een belangrijke rol in de terugkeerbereidheid. Niet alleen in het onderzoek van Leerkes et al. (2010) wordt dit verband gevonden, maar ook in het onderzoek van Engelhard (2004) is aangetoond dat de gezondheid van grote invloed is op de terugkeer. Asielmigranten die gezond zijn, keren eerder terug. Het is niet ondenkbaar dat mensen die gezonder zijn ook in sterkere mate zijn geïntegreerd. Gezonde mensen komen vaker buiten en komen zo meer in contact met anderen. Hoewel er in deze analyse is uitgegaan dat gezondheid een schijnverband is, moet hier wel een kanttekening worden geplaatst. Zo kan gezondheid ook een interveniërende variabele zijn. Het is mogelijk dat niet de gezondheid bedraagt aan de mate van integratie, maar dat dit verloop andersom plaatsvindt. Namelijk dat de mate van integratie bijdraagt aan de gezondheid. In dit onderzoek kan geen antwoord gegeven worden op de richting tussen de onafhankelijke variabele en gezondheid.

2.9 De 'Black Box'

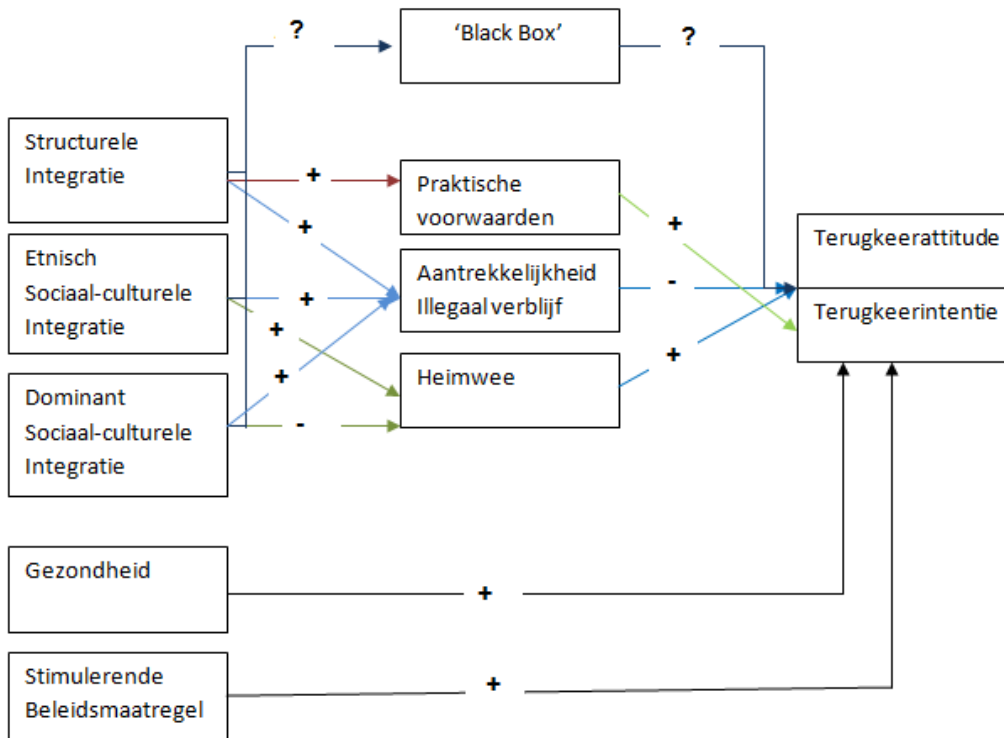
Het is aannemelijk dat het verband tussen integratie en terugkeerintentie en terugkeerattitude niet alleen verklaard kan worden door de interveniërende variabele: 'de praktische voorwaarden', 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' en 'heimwee' of de controle variabele 'gezondheid' en 'stimulerende beleidsmaatregelen'. Wanneer dit het geval is zou het betekenen dat er sprake is van een 'black box'. Het kwalitatieve onderdeel dient in dit geval niet alleen om meer diepgang te krijgen maar ook om te achterhalen welke mechanismen in de 'black box' zitten.

2.10 Het conceptueel model

Door middel van het kwantitatief onderzoek worden de interveniërende variabele: 'de praktische voorwaarden', 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' en 'heimwee' en de controle variabel 'gezondheid en stimulerende beleidsmaatregelen' onderzocht. Het kwalitatief onderzoek heeft twee redenen: ten eerste wordt er gekeken naar de werking van de verschillende mechanismen, ten tweede is het aannemelijk dat het verband tussen integratie en terugkeerintentie en terugkeerattitude niet alleen verklaard kan worden door de interveniërende variabelen. Het kwalitatieve onderdeel dient in dit geval ook om te achterhalen welke mechanismen in de 'black box' zitten.

Hiermee kom ik tot het volgende conceptueel model:

Figuur 1 : Conceptueel model

3. Methoden: De werkwijze van het kwantitatief en het kwalitatief onderzoek

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden is er gebruik gemaakt van kwantitatief onderzoek aangevuld door kwalitatief onderzoek. Het kwantitatief onderzoek is gedaan om antwoord te krijgen op de vragen: 'In welke mate zijn (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd? 'Zijn de structurele en sociaal-culturele integratie van invloed op de terugkeerattitude en terugkeerintentie en zijn deze verbanden positief of negatief?' Zowel het kwantitatief als kwalitatief onderzoek geeft antwoord op de vraag 'Welke mechanismen spelen een rol bij het verband tussen integratie en zelfstandige terugkeer?' Door middel van het kwantitatief onderzoek worden de mechanismen 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf', 'heimwee' en 'praktische voorwaarden' onderzocht. Met het kwalitatief onderzoek wordt er naast deze mechanismen ook gekeken naar de overige mechanismen, oftewel de 'black box'.

3.1 Een 'Mixed methods' onderzoek

Er is gekozen voor een onderzoek met zowel kwantitatieve als kwalitatieve methodieken: 'mixed methods'. Er zijn verschillende manieren om het kwantitatief en het kwalitatief onderzoek met elkaar te combineren. Ik heb gebruik gemaakt van het profoundisation model. Het profoundisation model is een verklarend ontwerp waarbij er eerst een kwantitatief onderzoek plaats vindt gevolgd door een kwalitatief onderzoek. Een verklarend 'mixed methods' wordt gebruikt om de kwantitatieve gegevens te verklaren of om de resultaten verder uit te diepen. Deze benadering wordt volgens Marble markt- en beleidsonderzoek (2010) voornamelijk gebruikt om mechanismen en toevallige processen uit te leggen. De reden hiervoor is om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen.

Voor het kwantitatief onderzoek is gebruik gemaakt van de uitkomsten van de enquêtes van een eerder onderzoek van Leerkes et al. (2010). Voor dat onderzoek zijn 108 (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten geïnterviewd. Het merendeel van de asielzoekers is geworven op zes terugkeerlocaties verspreid over Nederland. Het grootste deel van deze respondenten bestond uit afgewezen asielzoekers, namelijk 84 van de 108. De overige 24 waren houders van een (tijdelijke) verblijfsvergunning. Er zijn in totaal 73 mannen en 35 vrouwen geïnterviewd. Bij het onderzoek van Leerkes et al. (2010) was de nationaliteit geen selectiecriteria.

Voor het kwalitatief onderzoek zijn in totaal 29 diepte-interviews afgenomen, waarvan 10 met sleutelinformanten en 19 met (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten. Door middel van een

halfgestructureerd interview is gevraagd naar de beleving van de verschillende aspecten van integratie in Nederland en hoe er werd gedacht over terugkeer. Ook bij het kwalitatief onderzoek was de nationaliteit geen selectie criterium.

Bij het kwalitatief onderzoek is er naar gestreefd om 15 à 20 respondenten te werven waarvan de asielaanvraag door de IND is afgewezen.³ Het werven van de respondenten heb ik gedaan in samenwerking met een medestudent die eveneens onderzoek deed naar (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten. De sleutelinformanten hebben we samen geïnterviewd, de interviews met de respondenten hebben we verdeeld. Er zijn uiteindelijk 19 respondenten geïnterviewd. In eerste instantie zou het alleen gaan om (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten die verbleven binnen het AZC. Al snel bleek dat het niet haalbaar was om deze onderzoeksgroep alleen te werven binnen de AZC's. Dit had een aantal redenen. Zo kwam er pas eind mei toestemming van het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) om interviews af te nemen binnen de AZC's. Hierdoor was er beperkte tijd om respondenten te werven en te kunnen interviewen. Er was voor gekozen om de respondenten te werven op twee terugkeerlocaties, namelijk het AZC Katwijk en het AZC S'Gravendeel. Er was bewust gekozen voor een terugkeercentrum omdat hier relatief veel asielmigranten wonen die binnen de doelgroep van het onderzoek vallen, namelijk uitgeprocedeerde asielmigranten. De keuze voor de locatie Katwijk en 's-Gravendeel had te maken met de relatief korte reisafstand. Per centrum was er één casemanager bij het onderzoek betrokken. In overleg met de casemanager is er afgesproken hoe de respondenten het beste geworven konden worden.

Bij het AZC Katwijk was er de mogelijkheid om mensen te werven bij het meldpunt. Asielmigranten zijn verplicht om zich één keer in de twee weken te melden. Al snel bleek deze methode geen gepaste manier om respondenten te werven. Met name de taalbarrière speelde hier een belangrijke rol. Tevens was er niet van te voren bekend of iemand een verblijfsvergunning had, waardoor het lastig was om mensen te vinden die binnen de doelgroep vielen. In totaal waren er vijf respondenten bereid om mee te werken. Maar bij nader inzien krabbelde drie van deze respondenten terug bij het diepte-interview.

Het AZC 's-Gravendeel had ons toestemming gegeven om tien asielmigranten te interviewen. De bewoners zijn benaderd door de casemanager. Er zijn alleen bewoners benaderd die volgens COA-registraties geen (tijdelijke) verblijfsvergunning hebben en die de Engelse of Nederlandse taal

³ Het kan hierbij ook gaan om asielmigranten die eerst een negatief hebben gehad van de IND en hierna in beroep zijn gegaan, of nog de kans hebben om in beroep te gaan. Als de IND de asiel aanvraag afwijst, kan de asielmigrant hiertegen beroep bij de rechtbank instellen, er zijn twee procedures: de Algemene Asielprocedure (AA) en verlengde asielprocedure (CIV).

beheersen. Binnen deze randvoorwaarde kon de casemanager zelf bepalen wie zij benaderde. De casemanager heeft uiteindelijk vijf asielmigranten bereid gevonden zonder status die Engels spraken en mee wilden werken.

Vanuit de AZC's zijn er in totaal zeven asielmigranten geïnterviewd. Zowel het vertrouwen als de taalbarrière bleek een probleem. Het merendeel van de asielmigranten spreekt geen Engels of Nederlands, waardoor de doelgroep beperkt werd. Doordat de interviews niet zijn gehouden in de moedertaal van de respondenten is het mogelijk dat de nuances verloren zijn gegaan. Veel asielmigranten waren bang om over terugkeer te praten. De casemanager in 's-Gravendeel gaf aan dat asielmigranten bang zijn dat er informatie zou worden doorgespeeld naar de IND. In dit onderzoek kan geen verklaring gegeven worden waar deze angst vandaan komt. De angst zou bijvoorbeeld kunnen komen omdat men niet de waarheid heeft verteld aan de IND, maar er zijn ook verschillende onderzoeken die een algemeen wantrouwen naar de gehele Nederlandse overheid beschrijven (zoals Kromhout & Leijstra 2006; Staring & Aarts 2010).

Door het probleem met het vertrouwen is er de keuze gemaakt om ook op een andere manier respondenten te vinden, namelijk via sleutelinformanten. Sleutelinformanten zijn voor dit onderzoek op twee punten belangrijk geweest. Ten eerste voor het werven van de overige respondenten. Zo is er via de sleutelinformanten gevraagd naar geschikte respondenten die mee zouden willen werken aan het onderzoek. Ten tweede zijn er interviews gehouden met sleutelinformanten zelf. Omdat mijn medestudent en ik niet de tijd hadden om een vertrouwensband op te bouwen met de asielmigranten was de rol van sleutelinformanten van essentieel belang bij dit onderzoek. De interviews met sleutelinformanten leverden dan ook een belangrijke bijdrage aan de voortgang van dit onderzoek. Zo staan sleutelinformanten nauw in contact met asielmigranten waardoor zij over waardevolle informatie beschikken over de situatie van asielmigranten. Door het nauwe contact hadden de sleutelinformanten een vertrouwensband met de migranten waardoor zij meer informatie over het leven van de asielmigranten te horen krijgen dan de interviewers in dit onderzoek. Bij de interviews met de sleutelinformanten moet wel een kanttekening worden geplaatst. Zo hebben zij waarschijnlijk een andere kijk op de situatie dan de asielmigranten zelf. Er zijn uiteindelijk tien sleutelinformanten geïnterviewd van acht verschillende organisaties verspreid over de Randstad. Via deze sleutelcontacten zijn 12 asielmigranten geïnterviewd. Het merendeel van de uitgeprocedeerde asielmigranten was afkomstig van het Rotterdams ongedocumenteerden steunpunt (ROS) (namelijk 8 van de 12), 3 respondenten zijn verkregen via de Lukaskerk Den Haag en er is nog 1 respondent verkregen via Stichting noodopvang daklozen vreemdelingen Utrecht (SNDVU).

Om vertrouwen te winnen van de respondenten is er voor gekozen om geen tape-recorder te gebruiken bij de (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten, maar om tijdens het interview aantekeningen te maken. Na de interviews zijn de aantekeningen zo snel mogelijk uitgewerkt. Ook is aangegeven dat de respondent vrij was om geen antwoord te geven op een vraag. Er is naar gestreefd om een één op één gesprek te houden met de respondenten zodat zij vrijuit konden praten en de anonimiteit gewaarborgd bleef. De meeste gesprekken vonden plaats bij de organisaties zelf, er is met één man apart afgesproken in een café. De gesprekken duurde tussen de 30 minuten en 90 minuten. De duur van het gesprek was voornamelijk afhankelijk van de taalbeheersing en het vertrouwen van de respondent. Zo duurde de gesprekken met de asielmigranten met een goede beheersing van de Engelse of Nederlandse taal over het algemeen langer dan de interviews met asielmigranten die een beperkte taalbeheersing hadden.

3.2 Representativiteit

Zowel bij het kwantitatief als het kwalitatief onderzoek is er sprake van een beperkte representativiteit. De steekproef van het WODC onderzoek, waar ik mijn kwantitatief onderzoek op gebaseerd heb, is te klein om de onderzoeksresultaten te generaliseren naar alle asielmigranten waarbij de asielaanvraag is afgewezen. Verder is geen gebruik gemaakt van een aselechte steekproef, maar eerder van een semi-aselechte steekproef. Er is namelijk geen sprake geweest van volstrekte willekeur bij het kiezen van geschikte kandidaten. Dit was omdat het COA vreesde dat relatie tussen de bewoners en het COA geschaad zou worden. Ook bestond zo de kans dat er asielmigranten benaderd zouden worden die te getraumatiseerd waren. De selectie is voornamelijk gedaan door de casemanagers van het COA. Verder zijn in het onderzoek geen respondenten opgenomen die in de AC- procedure zijn afgewezen, wat betekent dat er geen conclusies over deze groep kunnen worden getrokken.⁴

Zowel bij het onderzoek van Leerkes et al. (2010) als bij dit onderzoek was statistische representativiteit niet het voornaamste doel. Bij dit onderzoek ging het voornamelijk om na te gaan hoe de verschillende elementen van integratie samenhangen met terugkeerintenties en -attitudes. Ondanks dat het aantal respondenten beperkt is zijn er wel significante verbanden tussen de verschillende elementen van integratie en de terugkeerintenties en -attitudes. Deze verbanden blijven waarschijnlijk ook bij een grotere steekproef significant.

⁴ De AC- procedure was tot 1 juli 2010 van kracht. Bij de AC- procedure wordt er binnen 48-uur een beslissing genomen op het asielverzoek. Als er meer tijd nodig is dan de 48 uur leent de zaak zich niet voor de AC- procedure.

De uitkomsten van het kwalitatief onderzoek zijn evenmin generaliseerbaar naar de gehele doelgroep. Het kwalitatieve gedeelte van het onderzoek is bedoeld om meer inzicht te krijgen in deze groep. Het doel was een eerste beeld te schetsen van wat er speelt onder deze doelgroep wat betreft terugkeer. In deze vorm van onderzoek ga ik op zoek naar de mechanismen die ten grondslag liggen aan de aard van de integratie enerzijds en de terugkeerintenties anderzijds.

3.3 Validiteit

Bij het kwantitatief onderzoek speelden bij de asielmigranten verschillende belangen een rol. De geïnterviewden waren weliswaar (bijna) uitgeprocedeerd, maar velen hoopten alsnog op een verblijfsvergunning. Het is daarom mogelijk dat asielmigranten sociaal wenselijke antwoorden geven op de gestelde vragen. Zo is het mogelijk dat asielmigranten aangeven dat ze zich thuis voelen in Nederland omdat het sociaal wenselijker is om te zeggen dat je 'je thuis voelt in Nederland' dan dat je 'je niet thuis voelt in Nederland'.

Ook bij het kwalitatief onderzoek speelden bij de asielmigranten verschillende belangen een rol. Een deel van de asielmigranten was afhankelijk van de noodopvang. Hierdoor kunnen ook de netwerken van asielmigranten bewust verzwegen zijn. Zo is het bij het ROS de kans op opvang groter bij asielmigranten die een beperkt netwerk hebben. Zo antwoordt een medewerker van het ROS op de vraag wie er in aanmerking komen voor de noodopvang het volgende:

A: "Van ehm heel veel factoren. Perspectief op verblijf, de nood, het netwerk dat ze hebben, het land van herkomst, ons gemoed, de kosten die ermee gepaard gaan. Het kan van heel veel factoren afhangen" (Man, ROS).

I: "En u zei dat het afhankelijk is van het netwerk, waarom?"

A: Iemand met een uitgebreid netwerk schoppen we eerder de straat op dan iemand zonder (Man, ROS).

Zowel bij het kwantitatief als bij het kwalitatief onderzoek is geprobeerd om de validiteit van het onderzoek te waarborgen. De anonimiteit van het onderzoek werd benadrukt. Ook is benadrukt dat de informatie alleen wordt gebruikt voor de scriptie en dus niks te maken heeft met het IND, DT&V of de noodopvang. Verder is ernaar gestreefd om één op één gesprekken te houden zodat de anonimiteit gewaarborgd bleef.

4. De invloed van integratie op de terugkeerbereidheid getoetst

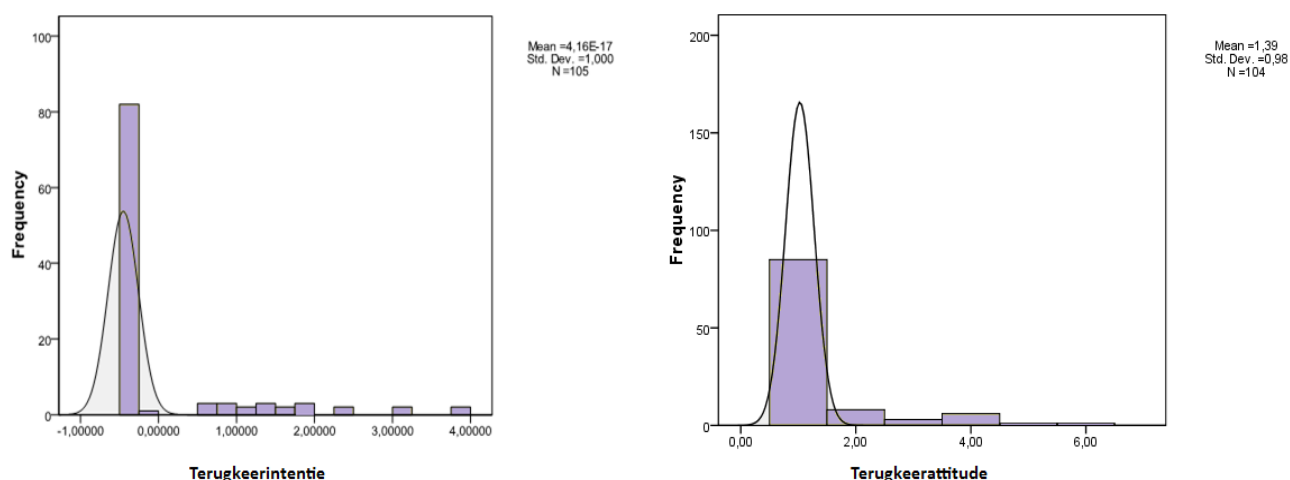
In dit hoofdstuk worden de opzet en resultaten van het kwantitatief onderzoek besproken. In de paragrafen 4.1 en 4.2 zal aandacht besteed worden aan de opbouw van het onderzoek. In de paragraaf 4.3 wordt gekeken naar de mate van integratie. In paragraaf 4.4 wordt de terugkeerbereidheid getoetst. In paragraaf 4.5 worden de hypothesen getoetst. In paragraaf 4.7 volgen de belangrijkste conclusies.

4.1 Afhankelijke variabelen: terugkeerattitude en terugkeerintentie

In dit onderzoek is de terugkeer opgesplitst in de terugkeerattitude en terugkeerintentie. De maat terugkeerattitude is gemeten met één zevenpunts-likert item: 'Het is goed voor mij om terug te keren naar mijn herkomstland'. De maat terugkeerintentie is gemeten met twee zevenpunts-Likert items. Dat waren: (1) 'Ik ben van plan om binnen 12 maanden terug te keren' en (2) 'Ik zal me inspannen om binnen 12 maanden terug te keren'. Ik heb beide items eerst moeten hercoderen om er vervolgens via een factoranalyse een nieuwe variabele van te maken. In onderstaande grafiek is te zien dat beide variabelen erg scheef zijn verdeeld.

Grafiek 1

De afhankelijke variabelen

Het merendeel van de respondenten scoort de laagst mogelijke waarde op zowel de afhankelijke variabele terugkeerattitude als terugkeerintentie. Dat betekent dat asielmigranten in het algemeen zeer negatief staan tegenover terugkeer.

Vanwege de scheve verdeling van de variabele zijn de scores gedichotomiseerd, zodat gebruik kon worden gemaakt van logistische regressie. Het voordeel van een logistische regressie is dat geschat wordt wat de kans is dat een bepaalde respondent in een van twee elkaar uitsluitende categorieën valt. Categorie (0) bevat bij zowel de variabele terugkeerattitude als bij terugkeerintentie de groep die zeer negatief staat tegenover terugkeer naar het herkomstland (score 1). En categorie (1) bevat de groep die niet of in mindere mate negatief staat tegenover terugkeer (score 2-7).

4.2 Onafhankelijke variabelen: structurele en sociaal-culturele integratie

De onafhankelijke variabele 'integratie' bestaat uit drie variabelen; 1) 'structurele integratie' en 2) 'sociaal-culturele' integratie, opgesplitst in a) 'dominante sociaal-culturele integratie' en b) 'etnische sociaal-culturele integratie'. De variabelen 'dominante sociaal-culturele integratie' en 'etnische sociaal-culturele integratie' werden indirect gemeten via factoranalyses. De factoranalyses zijn afgeleid uit minimaal twee items (zie tabel 1 voor de factorladingen).⁵ De meeste factoren zijn samengesteld uit vijf- of zevenpunts – Likertschalen..

Tabel 1
Factoranalyse (factorladingen en eigenwaarde⁶)

	Factorlading	Eigenwaarde
Heeft u gewerkt in Nederland (Legaal of illegaal)? (onderdeel van de Structurele integratie)		
Heeft u gewerkt in Nederland?	0,79	1,3
Heeft u in Nederland betaalde klussen kunnen doen of zwart?	0,79	
Sociaal -Culturele integratie		
Dominante sociaal-culturele integratie	0,82	1,6
<i>Ervaren sociale nabijheid met Nederlandse mensen</i>	0,67	
<i>'Thuis voelen' in Nederland</i>	0,67	
<i>Hoe goed spreekt u Nederlands?</i>		
Etnische sociaal-culturele integratie	0,72	1,5
<i>Ervaren sociale nabijheid met landgenoten in Nederland</i>	0,57	
<i>Contact met familie in Nederland</i>	0,79	
<i>Contact met vrienden en kennissen in Nederland</i>		

Met de structurele integratie baseer ik mij op Dagevos (2001), die de positie op de arbeidsmarkt, de onderwijspositie, het inkomen en de huisvesting rekent tot de structurele integratie. Van het totaal aantal respondenten in het onderzoek van Leerkes et al. (2010) hadden 84 asielmigranten geen verblijfsvergunning en 24 asielmigranten een tijdelijke verblijfsvergunning. De mogelijkheid voor

⁵ In tabel 1 zijn alleen de factoranalyses opgenomen die ook daadwerkelijk zijn gebruikt bij het onderzoek.

⁶ zie tabel 2 voor de beschrijvende statistieken.

arbeid is voor mensen met een verblijfsvergunning anders dan migranten die geen verblijfsvergunning hebben. De positie op de arbeidsmarkt is voor (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten onmogelijk, omdat er geen mogelijkheid is om legaal te werken.⁷ Wel is het voor deze groep mogelijk om zich illegaal op de arbeidsmarkt te plaatsen. Daarom heb ik gekozen om de positie op de arbeidsmarkt te meten met een factor die bestaat uit twee items 'Heeft u in Nederland betaalde klussen kunnen doen of zwart kunnen werken?' en 'Heeft u gewerkt in Nederland?', de onderwijspositie is gemeten door 'Wat is de hoogste opleiding die u heeft afgemaakt in Nederland?'. Het inkomen is niet opgenomen in de vragenlijst van Leerkes (2010) en kan ik hiermee helaas niet opnemen in de structurele integratie. Voor de huisvesting heb ik gebruik gemaakt van het item 'Heeft u zelfstandige huisvesting?'. De asielmigranten die geen zelfstandige huisvesting hadden zijn de asielmigranten die in het AZC woonden. Hoewel Dagevos (2001) de structurele integratie ziet als één dimensie, blijkt na het doen van een factoranalyse dat de verschillende items niet tot één factor behoren. Omdat ik geen onderdelen van de structurele integratie wil weglaten die van invloed kunnen zijn op de terugkeerattitude en terugkeerintentie, heb ik besloten om voor de items apart te kijken of er een verband is.

De sociaal-culturele integratie wordt volgens Dagevos gevormd door: de informele contacten, onderscheid wat betreft taal en gewoonten en de identificatie met de dominante of eigen groep. Ik heb geprobeerd om zo dicht mogelijk bij de indeling van Dagevos te blijven. Zo is de factor 'dominante sociaal-culturele integratie in Nederland' gemeten met de items: 'Ervaren sociale nabijheid met Nederlandse mensen', 'Thuis voelen in Nederland' en 'Hoe goed spreekt u Nederlands?'. De factor 'etnische sociaal-culturele integratie' is gemeten met de items: 'Ervaren sociale nabijheid met landgenoten in Nederland', 'Contact met familie in Nederland', 'Contact met vrienden en kennissen in Nederland'. Van het laatste item was het in eerste instantie onduidelijk of deze behoort tot de 'dominante sociaal-culturele integratie' of de 'etnische sociaal-culturele integratie' omdat deze vraag geen inzicht geeft in de etnische afkomst van de vrienden en kennissen. Na het doen van de factoranalyse blijkt dit item wel een hoge factorlading (0,79) te hebben op 'identificatie met de etnische afkomst in Nederland' en een lage lading (0,15) te hebben op de 'Identificatie met de dominante groep'. Als vuistregel wordt doorgaans gehanteerd dat een variabele een minimum factorlading van 0,45 moet hebben. Op basis van deze gegevens is het item geplaatst bij de factor 'identificatie met de etnische afkomst in Nederland'.

⁷ "Gegeven het beleid van de Nederlandse regering dat asielmigranten buiten de Nederlandse samenleving moeten blijven, hadden (en hebben) zij slechts beperkte rechten op betaalde arbeid en geen toegang tot sociale zekerheid" (Boom et al, 2006).

4.3 In welke mate zijn asielmigranten structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd?

Voordat antwoord gegeven kan worden op de vraag of de structurele en sociaal-culturele integratie van invloed zijn op de terugkeerattitude en terugkeerintentie is het eerst van belang om te weten in welke mate asielmigranten geïntegreerd zijn. In tabel 2 zijn de gegevens te vinden van de onafhankelijke en afhankelijke variabele.

De structurele integratie is in het algemeen scheef verdeeld en er is weinig variatie. Dit betekent dat de (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten die meededen aan dit onderzoek over het algemeen niet tot nauwelijks een opleiding hebben gevolgd in Nederland. Ook heeft deze groep niet tot nauwelijks gewerkt in Nederland. De lage score kan verklaard worden doordat het niet tot nauwelijks mogelijk is om zonder vergunning een opleiding te volgen of te werken.

De sociaal-culturele integratie is over het algemeen normaal verdeeld. De items die samen de variabele 'dominante sociaal-culturele integratie' vormen, zijn normaal verdeeld. Bij de variabele 'etnische sociaal-culturele integratie' is het item: 'hoeveel contact heeft u met uw familie in Nederland' scheef verdeeld. Het merendeel van de asielmigranten scoorde bij de vraag: 'hoeveel contact heeft u met uw familie?' de laagst mogelijke waarde, helemaal geen contact. De reden waarom er weinig tot geen contact is met de familie in Nederland kan niet verklaard worden vanuit deze gegevens. Een aannemelijke verklaring hiervoor kan wel gevonden worden in de literatuur. Zo geeft Eldering (2006) aan dat een deel van de asielmigranten geen familie heeft in Nederland.

Tabel 2

Beschrijvende statistieken afhankelijke en onafhankelijke variabelen

	Aantal waarnemingen (N)	Laagst Gerealiseer de waarde	Hoogst gerealiseer de waarde	Gemiddelde waarde	Modus	Standaard -deviatie
Terugkeerattitude	108	0	1	0	0	0,3
Terugkeerintentie	108	0	1	0	0	0,3
Structurele integratie						
Wat is de hoogste opleiding die u heeft afgemaakt in Nederland (los van taalcursussen)? (1= geen diploma, 2= lager onderwijs3= middelbare school, 4=beroepsonderwijs 5= hoger onderwijs)	108	1	4	1,5	1	1
Heeft u gewerkt in Nederland? (0=nee, 1=ja)	103	0	1	0,1	0	0,3
Heeft u in Nederland betaalde klussen kunnen doen of zwart? (1=nee, 2=ja)	108	1	2	1,3	0	0,4
Heeft u zelfstandige huisvesting? (1=nee, 2=ja)	108	1	2	1,2	0	0,4
Sociaal-Culturele integratie						
<i>Dominante sociaal-culturele integratie in Nederland</i>						
Voelt u zich thuis in Nederland? (1= helemaal niet, 5= heel erg)	108	1	5	3,4	4	1,3
Uzelf en Nederlandse mensen in Nederland (1= zeer veraf, 7= zeer dichtbij)	108	1	7	4,1	5	1,9
Hoe goed spreekt u Nederlands? (1= erg slecht, 5= erg goed)	108	1	5	3,2	3	1,3
<i>Etnische sociaal-culturele integratie</i>						
Hoeveel contact heeft u met vrienden en kennissen in Nederland? (1= helemaal niet, 5= heel	108	1	5	3,2	3	1,2

erg)

Hoeveel contact heeft u met uw familie in Nederland (1= helemaal niet, 5= heel erg)	107	1	5	2,1	1	1,5
Uzelf en landgenoten in Nederland (1= zeer veraf, 7= zeer dichtbij)	107	1	7	4,2	6	2

4.4 Wel of niet terug?

Er is gebruik gemaakt van logistische regressie om de verbanden tussen de onafhankelijke en afhankelijke variabele in kaart te brengen. Op deze manier is er een antwoord gevonden op de vraag: 'Welke aspecten van integratie hebben invloed op de terugkeerintentie en terugkeerattitude?'

Tabel 3
Effecten op terugkeerintentie en -attitude

	Terugkeerattitude		Terugkeerintentie	
	Log Odds	Exp(B)	Log Odds	Exp(B)
Structurele integratie				
<i>Gewerkt in Nederland (Legaal of illegaal)</i>	0,05	1,05	0,38 [~]	1,47 [~]
<i>Decentrale groep</i>	-0,10	0,9	-,10	0,77
<i>Opleiding afgemaakt in Nederland?</i>	-0,14	1,15	0,18	1,20
Culturele integratie				
Dominante sociaal-culturele integratie in Nederland	-0,43*	0,65*	-0,53*	0,59*
Etnische sociaal-culturele integratie	0,65*	1,93*	0,49 *	1,63*
Constante				
Nagelkerke R2	-1,6*		-1,5*	
	0,14		0,10	

[~] p<0.10 *P<0.05 **p<0.01

Hoewel ik de keuze heb gemaakt om de terugkeerbereidheid op te splitsen in terugkeerattitude en terugkeerintentie lijkt er tot dusver geen groot onderscheid tussen beiden. In bovenstaande tabel staat de geschatte waarde van de constante. Bij terugkeerattitude is dat -1,6. Dit betekent dat er een grotere kans is dat asielmigranten geen terugkeerattitude hebben dan dat ze die wel hebben. Bij de terugkeerintentie is dat -1,5. Dit betekent dat er ook een grotere kans is dat asielmigranten geen terugkeerintentie hebben dan dat ze die wel hebben. Zelfstandige terugkeer wordt over het algemeen niet als optie gezien.

Alleen de sociaal-culturele dimensie lijkt van invloed op de terugkeerattitude. Er is een significant verband tussen 'dominante sociaal-culturele integratie' en terugkeerattitude. Ook is er een significant verband tussen de 'etnische sociaal-culturele integratie' en terugkeerattitude. Hoe sterker de mate van 'etnische sociaal-culturele integratie', hoe groter de kans dat er een terugkeerattitude bestaat. Hoe sterker de mate van 'dominante sociaal-culturele integratie', hoe kleiner de kans dat er een terugkeerattitude bestaat. De dimensie structurele integratie heeft geen invloed op de terugkeerattitude. Of mensen terug willen keren naar het herkomstland wordt dus waarschijnlijk niet bepaald door integratie wat betreft opleiding, werk en huisvesting.

De mate van terugkeerintentie kan ook niet worden verklaard door de structurele integratie. Alleen wanneer het minder gangbare significantie niveau van 10% gehanteerd wordt is zwak verband tussen het item 'heeft gewerkt in Nederland (legaal of illegaal)' en de terugkeerintentie. De sociaal-culturele integratie heeft wel invloed op de terugkeerintentie. Dit kan betekenen dat de terugkeerintentie bepaald wordt door de mate waarin een asielmigrant sociaal-cultureel geïntegreerd is. Hoe sterker de mate van 'etnische sociaal-culturele integratie', hoe groter de kans dat er een terugkeerintentie bestaat. Hoe sterker de mate van 'dominante sociaal-culturele integratie', hoe kleiner de kans dat er een terugkeerintentie bestaat

4.5 Via welke mechanismen verloopt het causaal verband?

Er is in de bovenstaande paragraaf een verband beschreven tussen de 'dominant sociaal-culturele integratie' en 'etnisch sociaal-culturele integratie' enerzijds en de terugkeerintentie en terugkeerattitude anderzijds. Er kan tot nu toe nog geen verklaring voor dit verband gegeven worden. Vanuit de theorie is het aannemelijk dat het verband tussen de dimensies van integratie enerzijds en terugkeerbereidheid anderzijds verloopt via de variabele: 'praktische voorwaarde', 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' en/of 'heimwee'. Er is gebruik gemaakt van logistische regressie om de verbanden tussen de interveniërende variabele en afhankelijke variabele in kaart te brengen, de gegevens zijn terug te vinden in tabel 4. In het conceptueel model zijn er drie hypothesen geschetst die ik in de onderstaande paragrafen kort zal toelichten en toetsen.

4.5.1 Hypothese 1: *Naarmate (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten in sterkere mate structureel en of sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, neemt de aantrekkelijkheid voor illegaal verblijf toe, waardoor de terugkeerattitude en terugkeerintentie afnemen.*

De aantrekkelijkheid van illegaal verblijf vormt hier de interveniërende variabele. Deze variabele wordt gevormd door een factor die bestaat uit 7 items (met een eigenwaarde van 2.6). 1 'Ik zou acceptabele huisvesting vinden als ik 'illegaal' in Nederland zou zijn' (factorlading 0.77). 2 'Ik zou voldoende inkomen hebben als 'illegaal' in Nederland' (factorlading 0.71). 3 'Het is voor mij veilig om als 'illegaal' in Nederland te leven' (factorlading 0.66). 4 'Als ik 'illegaal' in Nederland zou zijn en ziek zou worden, dan zou ik voldoende medische zorg krijgen' (factorlading 0.65). 5 'Zou u zich schuldig voelen als u 'illegaal' in Nederland zou blijven?' (factorlading 0.51). 6 'Zou u schaamte voelen als u 'illegaal' in Nederland zou blijven?' (Factorlading 0.47). 7 'Zou u bang zijn als u 'illegaal' in Nederland zou blijven' (factorlading 0.43).

In tabel 4 is af te lezen dat de interveniërende variabele 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' een negatieve samenhang heeft met de terugkeerattitude. De negatieve samenhang is niet significant. Het is mogelijk dat de interveniërende variabele niet significant is omdat de omvang van de steekproef klein is. Wanneer de steekproef groter is bestaat de kans dat de interveniërende variabele wel significant van invloed is. De aantrekkelijkheid van illegaal verblijf heeft een negatief verband met de terugkeerintentie. Het item 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' is alleen significant wanneer het mindere gangbare significantie niveau van 10% wordt gehanteerd. Het significante verband dat was geconstateerd tussen de 'dominante sociaal-culturele integratie' en 'etnische sociaal-culturele integratie' is zwakker geworden. Dit betekent dat het verband dat in eerste instantie was gevonden tussen 'dominante sociaal-culturele integratie' en 'etnische sociaal-culturele integratie' enerzijds en de terugkeerintentie anderzijds ten dele verloopt via het mechanisme 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf'. Hypothese 1 kan deels worden aangenomen. Bij migranten die in sterkere mate structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, neemt de aantrekkelijkheid voor illegaal verblijf toe, waardoor de terugkeerintentie afneemt.

4.5.2 Hypothese 2: *Naarmate (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten in sterkere mate structureel geïntegreerd zijn, is de kans groter dat de terugtocht realiseerbaar is, waardoor de terugkeerintentie toeneemt.*

De interveniërende variabele wordt gevormd door de 'praktische voorwaarden'. Deze variabele heb ik gemeten met het item; 'Als ik terug zou willen naar mijn land van herkomst kan ik aan voldoende geld komen voor de reis en om de eerste periode in mijn levensonderhoud te voorzien' (1=eens, 7=oneens).

In tabel 4 is af te lezen dat de interveniërende variabele 'praktische voorwaarden' niet van invloed is op de afhankelijke variabelen. De variabele 'praktische voorwaarden' heeft een positieve samenhang

met terugkeerintentie en terugkeerattitude maar het verband is niet significant. De praktische voorwaarden lijken niet van invloed te zijn op de terugkeerwens of de terugkeerplannen. Ook hier zou de kleine steekproef de oorzaak kunnen zijn dat de variabele niet significant is. Hypothese 2 kan op basis van deze gegevens niet worden aangenomen.

4.5.3 Hypothese 3: *Naarmate (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten in sterkere mate etnisch sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, is de kans groter dat zij heimwee hebben dan bij de asielmigranten die dominant sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, waardoor de terugkeerattitude en terugkeerintentie toenemen.*

De interveniërende variabele hier is 'heimwee' wat ik meet met het item: 'Heeft u heimwee?' (1= helemaal niet, 5= heel erg).

Het mechanisme heimwee heeft een positief verband met terugkeerattitude en terugkeerintentie, maar is niet significant. De wens voor terugkeer lijkt niet groter te worden naarmate iemand meer heimwee heeft. Ook lijken de terugkeerplannen niet afhankelijk van de mate van heimwee. Ook bij de laatste interveniërende variabele kan de omvang van de steekproef een rol gespeeld hebben. Er kan ook nog een andere reden zijn voor de significantie, zo ben ik er bij de analyse vanuit gegaan dat asielmigranten die etnisch sociaal-cultureel geïntegreerd zijn in grotere mate heimwee hebben dan asielmigranten die dominant sociaal-cultureel geïntegreerd zijn. Het is ook mogelijk dat de interveniërende variabele 'heimwee' niet significant is, omdat dit mechanisme ook van invloed kan zijn bij asielmigranten die helemaal niet sociaal-cultureel geïntegreerd zijn. Hypothese 3 kan op basis van de resultaten niet worden aangenomen.

4.5.4 Een schijnverband?

Ook is het mogelijk dat niet de structurele integratie en sociaal-culturele integratie het verband van de terugkeerbereidheid verklaren, maar dat er een schijnverband is. Een variabele die zowel invloed heeft op de mate van integratie als op de terugkeerattitude en terugkeerintentie. Om zeker te zijn dat er geen sprake is van een zogeheten schijnverband, controleer ik ten eerste voor de variabele: stimulerende beleidsmaatregelen. Deze variabele meet ik met het item: Hoeveel gesprekken heeft u gehad met DT&V over uw toekomstmogelijkheden als uw asielaanvraag zou worden afgewezen? Ten tweede controleer ik voor de variabele gezondheid, die ik meet met het item: Hoe zou u in het algemeen uw gezondheid omschrijven? (5= Uitstekend).

In het conceptueel model is er vanuit gegaan dat zowel gezondheid als de stimulerende

beleidsmaatregel van invloed zou zijn op de mate van integratie en de terugkeerintentie/terugkeerattitude. De stimulerende beleidsmaatregel is niet van invloed op de terugkeerattitude. De wens voor terugkeer lijkt niet groter te worden naarmate meer gesprekken zijn gevoerd met DT&V. De stimulerende beleidsmaatregel is wél van invloed op de terugkeerintentie. Het maken van terugkeerplannen lijkt afhankelijk te zijn van het aantal gesprekken die gevoerd zijn met de DT&V. Er is tussen de variabele gezondheid en terugkeerattitude/terugkeerintentie een sterk positief significant verband. De samenhang tussen identificatie met de etnische herkomst en terugkeerattitude wordt kleiner. Het zwakke verband tussen werk in Nederland en terugkeerintentie verdwijnt volledig door de variabele gezondheid. Ook het verband identificatie met de etnische herkomst en de terugkeerintentie verdwijnt.

Ik heb al eerder genoemd dat het niet duidelijk is of gezondheid een 'controle variabele' is of een 'interveniërende variabele'. Wel is het duidelijk geworden dat gezondheid een belangrijke invloed heeft op de terugkeerattitude en terugkeerintentie. De wens voor terugkeer lijkt groter bij asielmigranten die gezond zijn dan asielmigranten die niet gezond zijn. Ook maken asielmigranten die gezond zijn eerder terugkeerplannen dan asielmigranten die niet gezond zijn.

4.5.5 De 'Black box'

Na het toevoegen van de interveniërende variabele en de controle variabelen is er nog steeds een effect. Dit betekent dat het verband verloopt via mechanismen die niet meegenomen zijn in de analyse. Na het toevoegen van de interveniërende variabele en de controle variabelen is er nog een deel onverklaard. Zo zien we in model 3 van tabel 4 een negatief significant verband tussen 'dominante sociaal-culturele integratie' en de terugkeerattitude. Een negatieve samenhang tussen 'dominante sociaal-culturele integratie' en de terugkeerintentie. En tot slot een zwakke positieve samenhang tussen 'etnische sociaal-culturele integratie' en de terugkeerattitude.

Tabel 4
Effecten op terugkeerintentie en -attitude gecontroleerd indirecte verbanden, schijnverbanden

	Terugkeerattitude			Terugkeerintentie		
	Model 1 Logg Odds	Model 2 Logg Odds	Model 3 Logg Odds	Model 1 Logg Odds	Model 2 Logg Odds	Model 3 Log Odds
Structurele integratie						
<i>Gewerkt in Nederland (Legaal of illegaal)</i>	0,05	0,55	0,46	0,38 [~]	0,46 [~]	0,28
<i>Decentrale groep</i>	-0,10	0,26	0,60	-,10	0,25	0,50
<i>Opleiding afgemaakt in Nederland?</i>	-0,14	0,20	0,25	0,21	0,27	0,17
Sociaal- Culturele integratie						
Dominante sociaal-culturele integratie in Nederland	-0,43*	-0,42*	-0,40*	-0,53*	-0,50 [~] *	-0,56 [~]
Etnische sociaal-culturele integratie	0,65*	0,62*	0,55 [~]	0,65 *	0,55 [~]	0,15
Aantrekkelijkheid illegaal verblijf (Factor)		-0,19	-0,34		-0,54 [~]	-0,72 [~]
Praktische voorwaarden Geld terugreis en eerste levensonderhoud(7=zeer mee eens)		0,12	0,29		0,12	0,23
Heimwee Heeft u heimwee? (1=helemaal niet, 5= heel erg)		0,18	0,34		0,16	0,19
Gezondheid Hoe zou u in het algemeen uw gezondheid omschrijven? (5='uitstekend')			1,0**			1,0**
Beleidsmaatregel Aantal gesprekken DT&V			0,13			0,34*
Constante	-1,6*			-1,5*		
Nagelkerke R2		0,14	0,41		0,18	0,42

[~] p<0.10 *P<0.05 **p<0.01

4.5.6. Verloop van het verband

Tot nu toe is door middel van een logistische regressie alleen gekeken naar de invloed van de mechanismen op de afhankelijke variabelen, terugkeerattitude en terugkeerintentie. Er is nog niet gekeken naar het verband tussen de afhankelijke variabele en de interveniërende variabelen. Deze verbanden zijn af te lezen in tabel 5.

Tabel 5

Correlaties tussen de onafhankelijke variabelen en de interveniërende variabelen

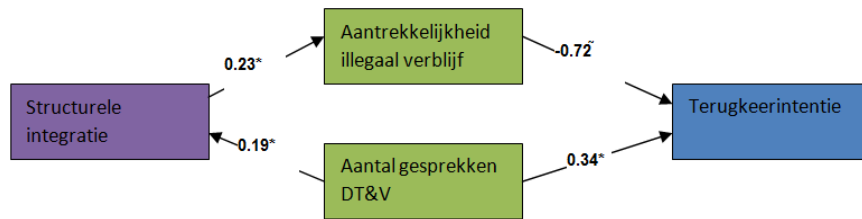
	Aantrekkelijkheid illegaal verblijf	Praktische voorwaarden	Heimwee	Gezondheid	Beleidsmaatregel
Structurele integratie					
Werk	0,24*	0,19	-0,03	0,16	0,01
Opleiding	0,04	0,15	-0,09	0,18	0,19*
Decentraal	0,01	0,15	0,12	0,06	0,14
Sociaal-culturele integratie					
Dominante sociaal-culturele integratie in Nederland	0,10	0,06	-0,05	0,27**	0,04
Etnische sociaal-culturele integratie	0,27**	-0,14	0,63	0,22*	0,32**

*P<0.05 **p<0.01

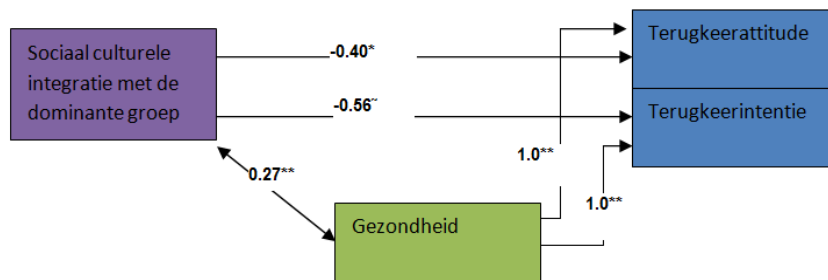
In wetenschappelijk onderzoek wordt vaak gebruik gemaakt van een padanalyse om de verbanden in kaart te brengen. Omdat de afhankelijke variabele een dichotome variabele is, is het niet mogelijk om een reguliere padanalyse te doen. Om toch een beeld te krijgen van het verloop van het verband tussen de onafhankelijke variabele en de afhankelijke variabele heb ik dit schematisch in figuren 2, 3 en 4 weergegeven. De waarden tussen de onafhankelijke variabele en de interveniërende variabele zijn uitgedrukt in een correlatiecoëfficiënt Pearson's r (de waarden aan de linkerkant van de figuur). De waarden tussen de onafhankelijke en de afhankelijke variabele en de interveniërende variabele en de afhankelijke variabele zijn uitgedrukt in log odds (de waarden aan de rechterkant in de figuur). De schematische weergave is niet bedoeld als padanalyse, maar om een beeld te krijgen van het verloop en de richting van het verband.

In figuren 2,3 en 4 zijn alleen de verbanden opgenomen die (zwak) significant zijn. De pijlen in de figuur geven de richting van het verband aan. Voor de variabele gezondheid is de richting van het verband onduidelijk. Zo zou het hier kunnen gaan om een schijnverband, een variabele die zowel de mate van integratie verklaart als de mate van de terugkeerintentie en de terugkeerattitude. Maar de variabele gezondheid zou ook een intervenierende variabele zijn. Zo is het mogelijk dat de mate van integratie bijdraagt aan de gezondheid. Omdat mijn analyse geen antwoord geeft op de richting van dit verband, is het verband weergegeven met een pijl met twee richtingen.

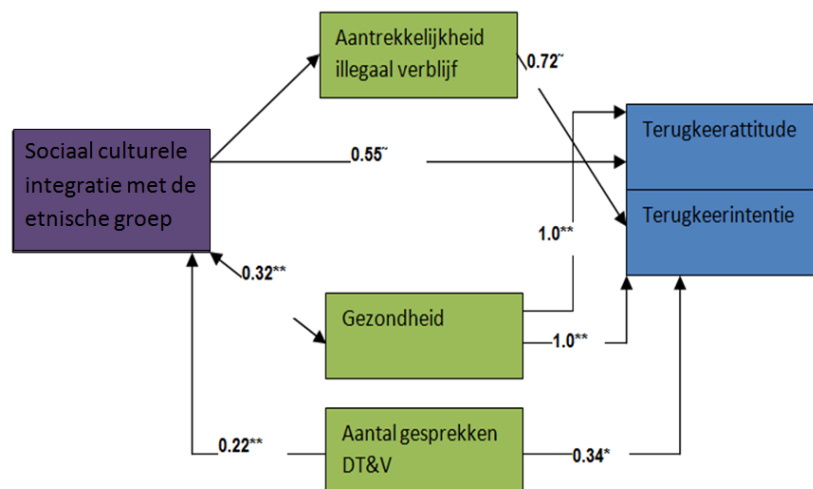
Figuur 2: Schematische weergaven van het verband tussen de structurele integratie en terugkeerintentie

Figuur 3: Schematische weergaven van het verband tussen de sociaal culturele integratie met de dominante groep in Nederland en de terugkeerattitude/terugkeerintentie

Figuur 4: Schematische weergaven van het verband tussen de sociaal-culturele integratie met de etnische herkomst in Nederland en de terugkeerattitude/terugkeerintenties

4.6 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik een antwoord gezocht op de vragen: 'In welke mate zijn (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd?', 'Welke aspecten van integratie hebben invloed op de terugkeerintentie en terugkeerattitude?' En 'Welke mechanismen spelen een rol bij het verband tussen integratie en zelfstandige terugkeer?'

4.6.1 Mate van integratie

(Bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten, zijn ondanks het korte verblijf in Nederland redelijk sociaal-cultureel geïntegreerd. Alleen het item 'hoeveel contact heeft u met uw familie in Nederland' is scheef verdeeld. De lage score op dit item is waarschijnlijk te verklaren doordat asielmigranten niet tot nauwelijks familie hebben in Nederland. Hoewel (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten wel sociaal-cultureel zijn geïntegreerd zien we een beperkte integratie bij de structurele integratie. Zo hebben de asielmigranten niet of nauwelijks gewerkt en is het opleidingsniveau laag.

4.6.2 Integratie en terugkeer

Vanuit de literatuur waren drie hypothesen opgesteld. Alleen hypothese 1 *'Naarmate uitgeprocedeerde asielmigranten in sterkere mate structureel en of sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, neemt de aantrekkelijkheid voor illegaal verblijf toe, waardoor de terugkeerattitude en terugkeerintentie afnemen'* kan deels worden aangenomen. Zowel de structurele integratie als de etnische sociaal-culturele integratie dragen bij aan de aantrekkelijkheid van het illegaal verblijf. Naarmate uitgeprocedeerde asielmigranten in sterkere mate structureel en etnische sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, neemt de aantrekkelijkheid voor illegaal verblijf toe, waardoor de terugkeerintentie afneemt. Op de terugkeerwens heeft de angst voor illegaal verblijf echter geen invloed. Hoewel was aangenomen dat de dominante sociaal-culturele integratie ook effect zou hebben op de terugkeerintentie en terugkeerattitude, klopt dit niet. Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat asielmigranten geen steun krijgen van de dominante groep bij illegaal verblijf.

De tweede hypothese; *'Naarmate (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten in sterkere mate structureel geïntegreerd zijn, is de kans groter dat de terugtocht realiseerbaar is, waardoor de terugkeerintentie toeneemt'* kan na het doen van de analyse niet worden bevestigd. Hoewel de richting van het beschreven verband wel klopt, is er geen significant verband gevonden. Het is mogelijk dat de kleine N de reden is dat dit mechanisme niet significant is. Het mechanisme 'praktische voorwaarden' lijkt niet van invloed op de terugkeerintentie.

De derde hypothese; *'Naarmate (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten in sterkere mate etnisch sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, is de kans groter dat zij heimwee hebben dan bij de asielmigranten*

die dominant sociaal-cultureel geïntegreerd zijn, waardoor de terugkeerattitude en terugkeerintentie toenemen' kan na het doen van de analyse niet bevestigd worden. Ook voor deze hypothese geldt dat de richting van het verband wel klopt maar er geen significant verband gevonden is. De kleine N zou ook bij deze hypothese de reden kunnen zijn dat het verband niet significant is. Het mechanisme heimwee lijkt geen effect te hebben op de terugkeerattitude en terugkeerintentie.

Na het uitvoeren van de analyse met de controle variabele gezondheid en beleidsmaatregel blijft er een samenhang tussen etnische sociaal- culturele integratie en terugkeerattitude. Een significant negatief verband tussen dominante sociaal-culturele integratie en terugkeerattitude en negatieve samenhang tussen de dominante sociaal-culturele integratie en terugkeerintentie. Deze verbanden kunnen niet verklaard worden door de mechanismen 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf', 'heimwee', 'praktische voorwaarden' of de controle variabele 'gezondheid' en 'beleidsmaatregel'. Dit betekent dat het verband tussen de dominante sociaal-culturele integratie en de etnische sociaal-culturele integratie enerzijds en de terugkeerintentie en terugkeerattitude anderzijds niet geheel verklaard kunnen worden door de mechanismen die tot nu toe zijn onderzocht. Dit ga ik nader onderzoeken in het volgende hoofdstuk op basis van kwalitatieve interviews met (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten.

5. Het verband ontrafeld

In hoofdstuk 6 is naar voren gekomen dat een deel van het gevonden verband tussen de structurele en sociaal-culturele integratie enerzijds en de terugkeerintentie en terugkeerattitude anderzijds niet geheel verklaard kan worden door de mechanismen die waren meegenomen in de analyse. Het ontrafelen van het causaal verband staat hier centraal. In dit hoofdstuk wordt gezocht naar de overige mechanismen die een rol spelen bij het verband tussen integratie enerzijds en de terugkeerintentie en terugkeerattitude anderzijds. Dit hoofdstuk is een aanvulling op het kwantitatief onderzoek. In de eerste paragraaf zal aandacht worden besteed aan de samenstelling van de onderzoeksgroep waarna de resultaten en de conclusie worden behandeld.

5.1 Samenstelling van onderzoeksgroep

Vanuit de AZC's en de respondenten die verkregen zijn via de sleutelinformanten zijn uiteindelijk 19 (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten geïnterviewd. Het merendeel hiervan is afkomstig uit de Randstad of omgeving. In tabel 6 is de individuele beschrijving van de asielmigranten te vinden. Om de anonimiteit van de asielmigranten te waarborgen, zijn geen namen van de asielmigranten toegevoegd. In de tabel 6 is van iedere respondent het volgende weergegeven: het geslacht, de leeftijd, het herkomstland, via welke organisatie in contact gekomen is met de asielmigrant en de asielpcedure waarmee zij te maken hebben. Hiernaast zijn 10 sleutelinformanten geïnterviewd die zijn weergegeven in tabel 7. De interviews met sleutelinformanten zijn gebruikt om de informatie van de asielmigranten aan te vullen. Sleutelinformanten hebben meer tijd gehad om een vertrouwensband op te bouwen met de (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten, waardoor de kans groot is dat zij meer informatie horen dan de interviewers bij dit onderzoek. In tabel 7 zijn de sleutelinformanten weergegeven. In deze tabel bevindt zich het geslacht en de naam van de organisatie waarvoor zij werken.

Tabel 6
Gegevens respondenten

	Geslacht	Leeftijd	Herkomstland	Via Organisatie	Procedure
1	Man	20	Irak	ROS	Negatief, nieuwe procedure
2	Man	23	Uganda	ROS	Negatief, nieuwe procedure
3	Man	33	Somalië	SNDVU	Negatief, nieuwe procedure
4	Man	25	Sierra Leone	ROS	Negatief,
5	Man	26	Sierra Leone	ROS	Negatief, nieuwe procedure
6	Man	26	Burundi	ROS	Geen vergunning,
7	Vrouw	47	Azerbeidjaan	ROS	Negatief, nieuwe procedure
8	Vrouw	26	Benin	ROS	Negatief,
9	Vrouw	27	Zimbabwe	AZC-S'gravendeel	Negatief, nieuwe procedure
10	Vrouw	22	Somalië	AZC-S'gravendeel	In procedure
11	Vrouw	21	Somalië	AZC-S'gravendeel	Negatief,
12	Man	27	Afghanistan	AZC-S'gravendeel	Negatief, nieuwe procedure
13	Man	25	Guinee	AZC-S'gravendeel	Negatief, nieuwe procedure

14	Man	46	Kosovo	AZC- Katwijk	Tijdelijk, Negatief
15	Vrouw	26	Ethiopië	ROS	Tijdelijk, Negatief
16	Vrouw	35	Irak	AZC- Katwijk	Negatief
17	Vrouw	40	Ghana	Lukaskerk	Negatief
18	Man	27	Sierre Leone	Lukaskerk	Negatief
19	Man	27	Sierre Leone	Lukaskerk	Negatief

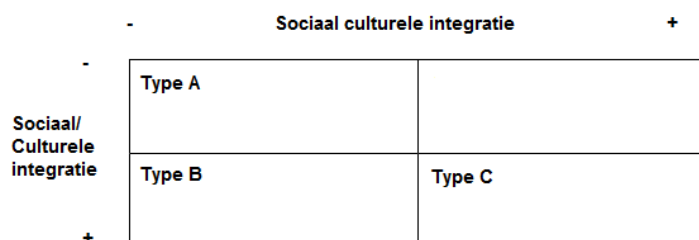
Tabel 7
Gegevens sleutelinformanten

	Geslacht	Organisatie
1	Vrouw	Maatwerk bij terugkeer
2	Vrouw	SNDVU (Stichting noodopvang daklozen vreemdelingen utrecht)
3	Vrouw	SNDVU (Stichting noodopvang daklozen vreemdelingen utrecht)
4	Man	ROS (Rotterdams ongedocumenteerden steunpunt)
5	Man	Vluchtelingenwerk Rotterdam
6	Man	VluchtelingenWerk Midden Nederland, Ex-Ama team Utrecht
7	Vrouw	VluchtelingenWerk Midden Nederland, Ex-Ama team Utrecht
8	Man	DT&V
9	Vrouw	AZC Katwijk
10	Vrouw	Lukaskerk Den Haag

5.2 Mate van integratie en de keuze voor terugkeer

In het theoretisch kader heb ik een onderscheid gemaakt tussen verschillende dimensies van integratie. Hoewel gebruik is gemaakt van verschillende dimensies, hangen deze onderling sterk met elkaar samen. Volgens Engbersen et al. (2004) is het contact met de etnische groep van groot belang voor de verblijfsmogelijkheden van illegale vreemdelingen. Daarnaast is de sociaal-culturele integratie ook afhankelijk van de structurele integratie. "Migranten met een goede sociale positie (goede opleiding, goede baan) blijken over het algemeen ook in cultureel opzicht beter geïntegreerd te zijn dan andere migranten" (Dagevos 2001; Odé 2002 aangehaald in Snel et al. 2004 :79). Op basis van de interviews met migranten en sleutelinformanten blijken er wat betreft hun structurele en sociaal-culturele integratie drie typen migranten te zijn, die als volgt in het onderstaande schema passen.

Figuur 5: Verschillende typen (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten

In onderstaande paragraaf worden de verschillende typen (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten beschreven en de mechanismen die de keuze bepalen voor terugkeer of illegaal verblijf. Voordat de verschillende typen belicht volgen eerst een aantal verduidelijkingen.

Ten eerste is het voor de beoordeling van belang tot welk type (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten behoren. Hierbij is gelet op de mate van integratie op de structurele dimensie en de sociaal-culturele integratie. De structurele dimensie is opgesplitst in helemaal niet (of nauwelijks) geïntegreerd en wel structureel geïntegreerd. De asielmigranten die wat betreft huisvesting en inkomen niet van anderen afhankelijk zijn reken ik tot de groep structureel geïntegreerd. Asielmigranten die geen inkomen of (tijdelijke) huisvesting hebben, reken ik tot de groep helemaal niet (of nauwelijks) structureel geïntegreerd. De sociaal-culturele integratie wordt gevormd door de etnische sociaal-culturele integratie en de dominante sociaal-culturele integratie. De sociaal-culturele integratie is opgesplitst in niet (tot nauwelijks) sociaal-cultureel geïntegreerd en wel sociaal-cultureel geïntegreerd. Iemand die niet sociaal-cultureel geïntegreerd is, identificeert zich niet met de dominante groep of met de etnische herkomst, heeft geen contacten met de autochtone bevolking of met de etnische herkomst in Nederland en beheerst de Nederlandse taal slecht. Iemand die wel sociaal-cultureel geïntegreerd is, is sociaal-cultureel geïntegreerd met de dominante groep en/of sociaal-cultureel geïntegreerd met de etnische herkomst.

Ten tweede is elke respondent ondergebracht in het voor hem of haar meest dominante type. In de sociale werkelijkheid kunnen tussenvormen worden waargenomen.

Ten derde wordt in dit model alleen gelet op de invloed van integratie op terugkeer, terwijl er in werkelijkheid ook andere factoren een rol spelen bij de keuze voor terugkeer, zoals de situatie in het herkomstland, gezondheid etc.

Ten vierde kunnen er in de tijd verschuivingen optreden, omdat de omstandigheden waarin de respondenten verkeren en de maatschappelijke kansen die zij krijgen aan verandering onderhevig zijn. Zo is het mogelijk dat een asielmigrant aankomt in Nederland behoort tot type A, maar naarmate de tijd verstrijkt behoort tot type B.

5.3 Type A: De geïsoleerde asielmigrant

De asielmigrant die tot dit type behoort, is relatief kort in Nederland. Dit zijn asielmigranten die alleen naar Nederland zijn gekomen. De asielmigranten verblijven in het AZC en zijn niet structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd. Doordat deze groep nog kort in Nederland is, heeft men nog niet veel contacten met de autochtone bevolking. Voornamelijk de taalbarrière staat contact met de

dominante groep in de weg. Maar ook de contacten met de etnische herkomst zijn beperkt. Deze asielmigrant heeft geen netwerk en identificeert zich in Nederland niet met de dominante groep en niet met de etnische herkomst in Nederland. De beperkte mate van etnische sociaal-culturele integratie is te verklaren doordat men simpelweg niemand kent van dezelfde etnische afkomst. Dit zijn veelal migranten waarbij geen sprake is van een gevestigd netwerk van de etnische herkomst in Nederland. Deze groep kan dan ook niet terugvallen op vrienden en familie. Door het ontbreken van het netwerk is er voor de migranten ook weinig mogelijkheid om structureel te integreren. Ze hebben geen connecties om huisvesting te vinden of inkomen te verwerven. De terugkeer bij dit type asielmigrant wordt voornamelijk gevormd door het mechanisme ‘angst voor illegaal verblijf’. De kansen om illegaal te kunnen overleven in Nederland zijn minimaal. Dit blijkt ook uit onderstaande voorbeelden:

I: “Is illegaal verblijf een optie als je geen verblijfsvergunning krijgt?”

A: “Nee, ik ken hier geen mensen uit Zimbabwe. Nee, ik weet het niet. Wat zal ik doen? Ik ga dan naar mijn vriend in Engeland. Maar ik weet niet hoe ik daar kom. Maar ik ga naar Engeland”. (Vrouw, Zimbabwe, 27)⁸

I: “Is illegaal verblijf een optie als je geen verblijfsvergunning krijgt?”

A: “Ik heb niemand, ik denk niet dat ik het overleef zonder verblijfsvergunning. Ik heb niemand. Ik vertrouw niemand”. (Man, Guinee, 27)

Bij dit onderzoek ben ik er vanuit gegaan dat migreren naar een derde land geen voor de hand liggende optie is. Deze veronderstelling lijkt niet geheel juist. De vrouw uit Zimbabwe wil ondanks het risico toch migreren naar Engeland wanneer zij geen verblijfsvergunning in Nederland krijgt. Hoewel deze vrouw geen netwerk heeft in Nederland, heeft ze wel een netwerk in Engeland. Wanneer ze geen verblijfsvergunning krijgt wil ze naar Engeland, naar haar familie. Het mechanisme blijft echter hetzelfde. Door de beperkte mate van integratie op sociaal-cultureel en structureel gebied heeft deze groep minimale overlevingskansen in het illegale circuit. De minimale overlevingskansen zijn de aanleiding voor het vertrek. Het mechanisme ‘aantrekkelijkheid illegaal verblijf’ dat in het kwantitatief onderzoek naar voren kwam, lijkt ook hier bevestigd. De minimale overlevingskansen en de hiermee samengaande ‘angst voor illegaal verblijf’ zijn de redenen voor vertrek.

⁸ De quotes zijn letterlijke quotes waardoor taalgebruik en zinsopbouw soms onjuist of gebrekkig zijn.

5.4 Type B: de gestrande asielmigrant

In dit type zijn twee groepen te onderscheiden. Ten eerste de asielmigranten die voornamelijk etnisch sociaal-cultureel geïntegreerd zijn. Ten tweede de asielmigranten die dominant sociaal-cultureel geïntegreerd zijn. Beide groepen zijn wel sociaal-cultureel geïntegreerd, maar niet of nauwelijks structureel geïntegreerd. Hoewel het voor (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten in het algemeen praktisch onmogelijk is om deel te nemen aan de formele arbeidsmarkt, is het dit type ook niet gelukt om deel te nemen aan de informele arbeidsmarkt of permanente huisvesting te vinden. Hoewel deze asielmigranten zijn ingebed in een sociaal netwerk, zijn ze niet in staat om hogerop te komen. Het netwerk wordt hierbij vaak gezien als overlevingsstrategie, waarbij men tijdelijk terecht kan. Dit komt ook naar voren uit de interviews met sleutelinformanten:

I: "En waarvoor gebruiken ze die netwerken voornamelijk?"

A: "Om uit te buiten. Ja, om ervan te profiteren of steun in te krijgen, opvang, geld, zwart werk, tips en eten. Althans de illegalen die wij kennen hè. Daar heb ik het gemakshalve over. Ik zeg wel plat uitbuiten maar, het is bedoeld om er beter van te worden, te benutten" (Man, ROS).

I: "Overlevingsstrategie?"

A: "ja dat past helemaal. En dat werkt voor velen dus buitengewoon lang goed. En wat hier langskomt zijn mensen die dat helemaal opgesoupeerd hebben. Die dus ook al drie keer uitgekotst zijn en eigenlijk nergens meer terecht kunnen" (Man, ROS).

5.4.1 (Bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten die etnisch sociaal-cultureel geïntegreerd zijn

De asielmigranten die binnen dit type vallen, hebben geen gevestigd netwerk in Nederland. De contacten van asielmigranten in Nederland hadden meestal geen betrekking op landgenoten die men al kende in het land van herkomst. Het merendeel van de netwerken met landgenoten bestaan uit landgenoten die zij in Nederland hebben leren kennen. Voornamelijk het asielzoekerscentrum, kerken en de noodopvang spelen hierin een belangrijke rol. De netwerken met de autochtone bevolking zijn in deze groep beperkt. Deze bestaan voornamelijk uit hulpverleners en mensen van de kerk. De reden die door asielmigranten wordt gegeven is voornamelijk de taalbarrière. Volgens de verschillende sleutelinformanten speelt ook de angst om aangegeven te worden een rol. De keuze voor zelfstandige terugkeer is complex en afhankelijk van verschillende individuele factoren. In deze groep zijn drie mechanismen te beschrijven die de keuze bepalen tussen illegaal verblijf of terugkeer. Namelijk: 'failed migration', 'schaamte' en 'informatievoorziening'.

1. 'Failed migration'

De beperkte structurele integratie vormt een mogelijke reden om terug te keren. De kansen op de arbeidsmarkt en huisvesting worden vaak als cruciaal bestempeld bij de keuze illegaal verblijf of zelfstandige terugkeer. Zo ook volgens twee sleutelinformanten van het SNDVU:

I: *"Kans op de arbeidsmarkt heeft dat invloed op terugkeer?"*

A: *"Is zeker van invloed, als ze kunnen overleven door klusjes. En zo blijven ze hier"* (Vrouw 1, SNDVU).

A: *"En als ze ook een eigen plek hebben. Als ze een stabiele kamer hebben waar ze niet veel voor hoeven te betalen, en klusjes en zo. Zolang er geen probleem is denken mensen niet hé ik zou ook terug kunnen gaan. Er moet eerst een probleem ontstaan, zoals geen geld geen rustige plek"* (Vrouw 2, SNDVU).

Ook een respondent uit Sierra Leone die nu tijdelijk bij een vriend woont, geeft de beperkte structurele integratie aan als reden voor zelfstandige terugkeer:

"Ik voel me hier niet thuis (...), ik doe niet zoals andere mensen doen. Ik heb geen opleiding, ik kijk tv, ik kan niks doen, want ik heb geen identiteitsbewijs. Dus ik kan niet naar de disco, geen huis huren, geen telefoon abonnement. Ik voel mij een dier, geen mens.(...) Ik ben elke dag, ieder moment bang. Hoe lang nog, wat gaat er met mij gebeuren? Ik voel me als in een gevangenis, er is niks te doen en ik kan niet meedoen aan de samenleving" (Man, 25, Sierra Leone).

Bij deze groep zien we voornamelijk het mislukken van de structurele migratie in de vorm van het ontbreken van een eigen huis, geld en opleiding als reden om terug te keren.

2. Schaamte, de beperkte structurele integratie als bindmiddel voor illegaal verblijf

Hoewel voor een deel van de asielmigranten de beperkte mogelijkheden in Nederland als reden wordt gezien om terug te gaan, is dit volgens een sleutelinformant van het ROS niet in alle gevallen zo. De beperkte structurele integratie kan ook juist een reden zijn om niet terug te gaan.

"Want in Europa aankomen en niets hebben gelooft toch niemand en is meteen een groot probleem voor mensen om aan terugkeer te denken. Berooid teruggaan dat bestaat niet. Ja de meest succesvolle, maar dat is geen bewust beleid, formule is een Nederlands paspoort. Op het moment dat je mensen een Nederlands paspoort geeft beginnen ze opnieuw na te denken" (Man, ROS).

Deze groep schaamt zich voor de achtergebleven familie en vrienden in het herkomstland. Vaak zijn dit migranten van wie de familie heeft geïnvesteerd in de overtocht. Zo zijn er vaak grote bedragen

betaald of schulden gemaakt bij mensensmokkelaars. Terugkeer zonder het gemaakt te hebben is voor deze groep uitgesloten.

“Die hele familie verwacht van jou, jij bent in de EU. Dat is toch de EU die we zien op internet. Jij bent rijk. Ik heb wel eens jongetjes meegemaakt die met zijn drieën één colbertjasje hadden dat ze om en om aan hadden en zich vervolgens lieten fotograferen bij een rode Ferrari bij het Holland Casino. Deze foto werd dan naar huis gestuurd. Tragisch eigenlijk hè. Die hadden dus niks, zaten hier illegaal” (Man, ROS).

Het bovenstaande voorbeeld is opvallend want hoewel Leerkes et al. (2010) veronderstellen dat asielmigranten niet primair om economische redenen migreren lijkt uit dit voorbeeld het economisch kapitaal wel degelijk een rol te spelen.

Welke invloed de beperkte structurele integratie heeft op (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten is ambigu. De beperkte structurele integratie kan zowel het mechanisme ‘failed migration’ veroorzaken als het mechanisme schaamte. Dit mechanisme is alleen gebaseerd op basis van sleutelinformanten. De sleutelinformanten geven aan dat schaamte niet iets is waar asielmigranten makkelijk over praten. Het gebrek aan vertrouwen tussen de interviewer en de asielmigrant kan de reden geweest zijn waarom dit in het interview met de asielmigranten niet naar boven is gekomen.

3. De sociaal-culturele integratie als informatievoorziening

Het eigen netwerk wordt niet alleen gebruikt als overlevingsstrategie in Nederland, maar kan daarnaast ook gebruikt worden voor informatie-uitwisseling uit het herkomstland. Zo verkrijgen asielmigranten niet alleen informatie via internet en televisie maar ook via elkaar. Volgens de asielmigranten is de informatie die via elkaar verkregen wordt betrouwbaarder dan de informatie via het internet en de televisie. Zo kan de media onderdeel zijn van de propaganda. De informatie via de media kan gekleurd zijn. Wanneer er gevraagd wordt naar de situatie in het herkomstland wordt het volgende geantwoord:

“Ik heb gehoord dat het veranderd is: de president en een andere identiteit. Ik heb iemand hier bij het ROS gezien en erover gesproken. Een nieuwe identiteit, nieuwe president, politie, militairen, dat weet ik” (Man, 25, Sierra Leone).

Ook een man uit Somalië geeft aan dat hij wel praat over de situatie in Somalië:

“Ja we praten hier wel, we zijn bang. Praten daar wel over met elkaar. We leven in clans in Somalië. We horen van elkaar waar we vandaan komen, van welke clan” (Man, 33, Somalië).

In de bovenstaande voorbeelden gaat de informatievoorziening voornamelijk over het goede nieuws. Het goede nieuws zou de terugkeer van asielmigranten bevorderen. Niet alleen het goede nieuws wordt aan elkaar verteld maar ook het slechte nieuws uit het land van herkomst. Het slechte nieuws kan de zelfstandige terugkeer beperken.

“Nee, er is niks veranderd. Er zijn hier veel mensen uit Afghanistan. Iedereen is bang. Ik heb iemand gesproken uit Afghanistan. Het is gevaarlijk daar” (Man, 27, Afghanistan).

Het netwerk fungeert in bovengenoemde voorbeelden als bron van informatievoorziening en wederzijdse hulp. Het sociaal netwerk vergemakkelijkt zelfstandige terugkeer omdat risico's worden beperkt. Dit mechanisme zien we voornamelijk bij de asielmigranten die zijn uitgeprocedeerd. Bij de migranten die nog in procedure zitten of nog een procedure kunnen starten, is praten over terugkeer vaak 'taboe'. Men focust zich alleen op een legaal verblijf in Nederland, andere uitkomsten bestaan niet. We zien hier wat Van Wijk (2008) het zogeheten fata morgana effect noemt: hierbij blijft de asielmigrant erg lang uitgaan van een verblijfsvergunning ook als de kans hierop nihil is. Dit blijkt ook uit het volgende voorbeeld:

“Ik ken alleen mijn broer hier en we praten niet over terugkeer. Hij zegt dat ik mij geen zorgen moet maken. We praten over het leven hier, als ik een verblijfsvergunning krijg. Hij probeert mij te verzekeren dat ik mijn verblijfsvergunning krijg” (Vrouw, 22, Somalië).

De mate van de etnische sociaal-culturele integratie speelt een rol bij het mechanisme 'informatievoorziening'. Het mechanisme speelt alleen een rol wanneer er geen kans meer is op een verblijfsvergunning. Wanneer de kans bestaat, hoe klein die ook is, dat men legaal in Nederland kan blijven, wordt er niet over het onderwerp terugkeer gesproken. Of dit mechanisme leidt tot terugkeer is afhankelijk van de situatie in het herkomstland. Wanneer de situatie in het herkomstland niet is verbeterd kiest men eerder voor illegaal verblijf. Wanneer de situatie in het thuisland verbeterd is kiest men eerder voor terugkeer.

5.4.2 (Bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten die dominant sociaal-cultureel geïntegreerd zijn

Ten tweede is er een groep die dominant sociaal-cultureel geïntegreerd is. Ook deze groep is niet of nauwelijks structureel geïntegreerd. Deze groep wordt voornamelijk gevormd door de voormalig alleenstaande minderjarige asielzoekers (Ex-AMA's). Zo hebben zij vaak contacten opgedaan met de dominante groep via school en beheersen zij de Nederlandse taal. Deze asielmigranten zijn vaak op

jonge leeftijd naar Nederland gekomen. Hoewel men zich wel identificeert met de dominante cultuur verwateren vaak de contacten of worden ze verbroken na hun 18de jaar. Voornamelijk schaamte voor het illegaal verblijf wordt vaak als reden gegeven. Door het verwateren van contacten is er geen toegang tot structureel te integreren. Een deel van de mechanismen komt overeen met de groep die etnisch sociaal-cultureel geïntegreerd is. Zo zien wij ook hier de *'failed migration'* en *'schaamte'* als reden om te kiezen voor terugkeer of illegaal verblijf. Er is bij deze groep alleen nog wel een ander mechanisme. Zo voelt een deel zich Nederlander. Sommige Ex-Ama's zijn al zo lang in Nederland dat zij langer in Nederland wonen dan ze in het herkomstland hebben gewoond. Terugkeer is voor deze groep dan ook vaak lastig. Nederland wordt bij een deel van deze groep gezien als het thuisland. Het mechanisme 'identificatie met Nederland', maakt terugkeer onwaarschijnlijk. Hoewel uit het kwantitatief onderzoek de identificatie geen rol lijkt te spelen bij terugkeer, speelt dit mechanisme bij het kwalitatief onderzoek wel een rol.

"Ik zie er misschien hetzelfde uit als de mensen daar maar dat is dan ook alles. Ik heb veel Nederlandse vrienden. Heb niks met Irak. Ik ben gewoon Nederlander, maar zie er wel uit als een Irakees. Maar heb daar niets mee. Ik praat zelfs Nederlands" (Man, Irak, 20).

5.5 Type C: de geslaagde asielmigrant

Binnen deze groep vallen asielmigranten die zowel sociaal-cultureel zijn geïntegreerd als structureel zijn geïntegreerd. Ook hier zouden twee groepen onderscheiden kunnen worden. De asielmigranten die voornamelijk etnisch sociaal-cultureel geïntegreerd zijn en de asielmigranten die voornamelijk dominante sociaal-cultureel geïntegreerd zijn. De laatste groep ben ik niet tegengekomen en ik zal deze ook niet verder bespreken.

5.5.1 De asielmigranten die voornamelijk etnisch sociaal-cultureel geïntegreerd zijn

Dit type asielmigrant kan illegaal aan huisvesting komen en kan zichzelf in zijn levensonderhoud voorzien. De Nederlandse taal beheerst men vaak minimaal, omdat men binnen de etnische afkomst aan huisvesting en arbeid komt. Dit zijn voornamelijk asielmigranten waarbij al een gevestigd etnisch netwerk was voordat zij naar Nederland kwamen. Het gevestigde netwerk in Nederland is voor deze groep ook een reden om naar Nederland te migreren. Hoewel dit type voornamelijk bekend is bij arbeidsmigranten is dit ook in beperkte mate zichtbaar bij asielmigranten. Voornamelijk het land van herkomst is hierbij van belang. Chinezen, Soedanezen en Somaliërs vallen binnen deze groep.

"We hebben weleens gehad dat een andere organisatie een Soedanees kwijt was, die dan een verblijfsvergunning had gekregen, maar die wist dat nog niet. En dan hoeven we maar vijf

Soedanezen te bellen en dan is hij terecht. En er hoeft maar een Somalische op straat te staan en je kan ervan uit gaan dat die door de Somalische gemeenschap wordt opgevangen” (Vrouw 2, SNDVU).

Bij deze groep zorgt het mechanisme ‘*aantrekkelijkheid illegaal verblijf*’ ervoor dat asielmigranten niet terugkeren naar het land van herkomst.

Het begrip illegaal komt meerdere malen ter sprake bij de sleutelinformanten. Zo blijkt dat niet alle migranten illegaal zijn als probleem ervaren. Illegaliteit wordt niet als vervelend ervaren. Ze leven hun leven zonder er bij stil te staan dat ze illegaal zijn.

“Ik denk soms ook wel dat het begrip illegaal typisch westers is, het begrip illegaal. Wij zijn keurig geregistreerd. Maar veel mensen hebben nog nooit een papiertje gezien. Het is iets heel westers. Als je hier op dezelfde manier door kunt leven. Het is het etiket wat wij erop plakken” (Vrouw 1, SNDVU).

Voornamelijk de Chinezen hebben grote investeringen gedaan in mensensmokkelaars om hier te komen. Dit gebeurt veel op de pof, eenmaal aangekomen in Nederland moet deze schuld worden afbetaald. Terugkeer is bij deze groep dan vaak ook geen optie. Alleen wanneer de doelen behaald zijn zou er sprake kunnen zijn van terugkeer. De structurele integratie kan hierbij bijdragen aan het behalen van de gestelde doelen, zoals verwerven van economisch kapitaal, en kan hiermee bijdragen aan zelfstandige terugkeer.

“Uit specifieke gebieden gaan mensen naar bepaalde landen. Daar zitten bepaalde richtingen in. En nou ja, er zijn ook prijzen aan verbonden, Amerika is wat duurder dan Nederland. Er zijn wel schattingen van wat mensen betalen. Ik geloof dat de overtocht naar Nederland zo’n 20.000 euro kost. En dat is mensensmokkel, maar dat betaal je er zelf voor, daar kies je voor. Illegaliteit lijkt een minder issue” (Vrouw, Vluchtelingen werk, ex-ama team Utrecht).

“Maar ze redden zich ook wel, ze hebben een groot netwerk” (Man, Vluchtelingenwerk, ex-ama team Utrecht).

Doordat illegaliteit binnen deze groep niet als probleem wordt gezien en ze zich goed kunnen redden in het illegale circuit, is de terugkeer binnen deze groep minimaal. De informatie van dit type asielmigrant is gebaseerd op de informatie van de sleutelinformanten. Dit type kom je nauwelijks tegen bij welzijnsorganisaties als het ROS en het SNDVU. De asielmigranten redden zich wel en hebben (bijna) geen hulp nodig van buitenaf. Het was daarom lastig om zelf asielmigranten te interviewen die tot deze groep behoren.

5.6 Conclusie

Dit hoofdstuk moet gezien worden als aanvulling op het kwantitatief onderzoek bij de vraag: Via welke mechanismen verloopt het verband tussen de aspecten van integratie en de zelfstandige terugkeer, zodat dit verband begrepen kan worden? In het kwantitatief onderzoek waren drie verschillende mechanismen getoetst; 'praktische voorwaarden', 'heimwee' en 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf'. De 'praktische voorwaarden' en 'heimwee' waren niet significant en leken geen invloed te hebben op de terugkeerbereidheid. Alleen het mechanisme 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' lijkt tot dusver van invloed op de terugkeerbereidheid. Er wordt eerst gekeken naar de vraag in welke mate deze mechanismen een rol spelen bij het kwalitatief onderzoek hierna wordt er gekeken naar de mechanismen die nog niet onderzocht zijn, de zogeheten 'black box'.

5.7.1 De mechanismen 'praktische voorwaarden', 'heimwee' en 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf'

Het kwalitatief onderzoek geeft geen aanleiding voor het mechanisme 'praktische voorwaarden'. Wel lijken de mechanismen 'heimwee' en 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' van invloed op de terugkeerbereidheid. Hoewel het mechanisme 'heimwee' bij het kwantitatief onderzoek niet bevestigd kon worden lijkt dit mechanisme wel van belang bij het kwalitatief onderzoek. Zo stelde ik eerder dat het aannemelijk is dat asielmigranten die etnisch sociaal-cultureel geïntegreerd zijn de mate van heimwee groter zal zijn dan mensen die voornamelijk dominant sociaal-cultureel geïntegreerd zijn. Uit het kwalitatief onderzoek is er aanleiding voor de gedachte dat asielmigranten die zich identificeren met de dominante groep inderdaad nauwelijks heimwee hebben naar het land van herkomst. Het gevoel van het 'thuishoren' in Nederland kan zo sterk zijn dat er geen of nauwelijks behoefte is om terug te keren.

Naast het mechanisme 'heimwee' speelt ook het mechanisme 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' een rol. Voor de migrant die niet structureel of sociaal-cultureel geïntegreerd is lijkt illegaal verblijf geen optie. Het is voor deze groep lastig om aan huisvesting en inkomen te komen. De beperkte structurele en sociaal-culturele integratie vormen de aanleiding voor het vertrek. De groep die wel structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd is heeft een netwerk om op terug te vallen. Dit type asielmigrant kan illegaal aan huisvesting komen en kan zelf in zijn levensonderhoud voorzien.

5.7.2 De 'black box'

Naast het mechanisme 'heimwee' en 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' zijn er ook andere mechanismen gevonden die van invloed zijn op de terugkeerbereidheid namelijk: 'failed migration', 'schaamte' en 'informatievoorziening'. De beperkte structurele integratie kan zowel het

mechanisme 'failed migration' als het mechanisme 'schaamte' veroorzaken. Bij 'failed migration' gaat het om het idee dat de migratie mislukt is. Het is niet gelukt om zelfstandig huisvesting of inkomen te vergaren. Door de beperkte middelen wordt het verblijf in Nederland niet langer als optie gezien, de keuze die overblijft is die van terugkeer. Bij het mechanisme 'schaamte' is ook de mate van structurele integratie van belang. Hoewel ook hier de beperkte structurele integratie bijdraagt aan het idee dat de migratie mislukt is, is terugkeer bij dit mechanisme geen optie. De schaamte voor de familie en vrienden in het land van herkomst spelen hier een rol. Terugkeer zonder het gemaakt te hebben is voor deze groep uitgesloten.

De mate van etnische sociaal-culturele integratie is bij het mechanisme 'informatievoorziening' van belang. Asielmigranten gebruiken hun netwerk niet alleen als overlevingsstrategie, maar het netwerk kan daarnaast ook gebruikt worden voor informatie-uitwisseling met het herkomstland. Het netwerk fungeert in dit mechanisme als bron van informatievoorziening. Voornamelijk bij uitgeprocedeerde asielmigranten waarbij er geen kans meer is op een legale verblijfsvergunning speelt dit mechanisme een rol. Of dit mechanisme bijdraagt aan de terugkeerbereidheid is afhankelijk van het soort informatie. Wanneer de informatie uit het land positief is kiest iemand eerder voor terugkeer. Wanneer de informatie uit het land van herkomst negatief is kiest iemand eerder voor illegaal verblijf.

6. Conclusie en discussie

Er wordt zowel in het wetenschappelijk als in het maatschappelijk debat aangenomen dat integratie in het geval van (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten vaak leidt tot de keuze voor illegaal verblijf in Nederland. Asielmigranten die structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd zijn zouden eerder kiezen voor een leven als illegaal dan migranten die niet structureel en sociaal-cultureel geïntegreerd zijn. Zo is de sociaal-culturele integratie van cruciaal belang bij het vinden van huisvesting en werk. Wanneer een migrant structureel geïntegreerd is in de vorm van (zwart) werk, opleiding en huisvesting, draagt dit bij aan betere leefomstandigheden in het gastland. Hiernaast zijn er ook aanwijzingen die suggereren dat het verband tussen integratie en terugkeerbereidheid minder eenduidig is. Uit de onderzoeksresultaten van Leerkes et al. (2010) komt naar voren dat de sociale bindingen met Nederland niet de terugkeer belemmeren maar eerder bevorderen. Ook zijn er aanwijzingen dat de etnische sociaal-culturele integratie niet alleen illegaal verblijf tot gevolg kan hebben, maar tevens kan leiden tot zelfstandige terugkeer. Zo blijkt uit Dourleijn en Dagevos (2011) dat vluchtelingengroepen die zich sterk identificeren met de eigen groep meer heimwee hebben naar het land van herkomst. Volgens Van Wijk (2008) speelt heimwee bij migranten een belangrijke factor in het besluit voor terugkeer. De onduidelijkheden en tegenstellingen vormden de aanleiding van dit onderzoek.

Met behulp van een kwantitatief onderzoek aangevuld met een kwalitatief onderzoek - mixed methods - is de volgende vraag onderzocht: *‘Welke verbanden zijn er tussen de structurele integratie en sociaal-culturele integratie enerzijds en de terugkeerattitude en terugkeerintentie anderzijds? En vanuit welke mechanismen kunnen deze verbanden begrepen worden?’*

Vanuit het kwantitatief onderzoek is antwoord gegeven op de vraag: *‘welke verbanden zijn er tussen de structurele integratie en sociaal-culturele enerzijds en de terugkeerattitude en terugkeerintentie anderzijds?’*. Hoewel er vaak wordt aangenomen dat integratie een negatief effect heeft op de terugkeerbereidheid, blijkt dit uit de analyses van het kwantitatief onderzoek maar in beperkte mate waar te zijn. Uit het kwantitatief onderzoek kwam naar voren dat verband tussen integratie en terugkeerattitude en terugkeerintentie niet eenduidig is. Zo blijkt er een negatief significant verband tussen *‘dominante sociaal-culturele integratie’* en terugkeerattitude. Daarnaast is er een positief significant verband tussen de *‘etnische sociaal-culturele integratie’* en terugkeerattitude. Hoe hoger de mate van *‘etnische sociaal-culturele integratie’*, hoe groter de kans dat er een terugkeerattitude bestaat. Hoe hoger de mate van *‘dominante sociaal-culturele integratie’*, hoe kleiner de kans dat er

een terugkeerattitude bestaat. Er is verder geen significante samenhang gevonden tussen structurele integratie en terugkeerattitude.

Ook bij de terugkeerintentie is het verband niet eenduidig. Er is een significant positief verband tussen etnische sociaal-culturele integratie en terugkeerattitude. Er is een significant negatief verband tussen dominant sociaal-culturele integratie en terugkeerattitude/terugkeerintentie. Er is slechts een zwakke positieve samenhang gevonden tussen de variabele 'heeft gewerkt in Nederland (legaal of illegaal)' en terugkeerintentie. Vanuit deze analyse kan worden aangenomen dat integratie te complex is om deze onafhankelijke variabele als één maat te meten, zoals gedaan is bij Leerkes et. al. (2010).

Het onderzoek had niet alleen het doel om antwoord te kunnen geven op de vraag: 'Leidt integratie tot illegaal verblijf of zelfstandige terugkeer?', maar ook het vinden van mechanismen waaruit deze verbanden begrepen konden worden. Vanuit de bestaande migratietheorieën waren drie verwachte mechanismen beschreven die getoetst konden worden met het kwantitatief onderzoek, namelijk 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf', 'praktische voorwaarden' en 'heimwee'. Na het uitvoeren van de analyse blijkt alleen 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' een rol te spelen bij de terugkeerintentie. Een deel van de gevonden verbanden tussen de structurele, sociaal-culturele integratie en terugkeerintentie kan verklaard worden door het mechanisme 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf'. De mechanismen 'heimwee' en 'praktische voorwaarden' hadden geen effect. De mechanismen 'praktische voorwaarden', 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' en 'heimwee' lijken geen rol te spelen bij de terugkeerattitude. Dit betekent dat de verbanden tussen de 'dominant sociaal-culturele integratie' en de 'etnische sociaal-culturele integratie' enerzijds en de terugkeerattitude anderzijds waarschijnlijk niet verklaard kunnen worden door deze mechanismen.

Na het uitvoeren van de analyse blijft er een samenhang tussen de dimensies van integratie en de terugkeerintentie en terugkeerattitude die niet verklaard kan worden door de mechanismen die onderzocht zijn. Er blijft een zogeheten 'black box' over. Om een eerste indruk te krijgen van de mechanisme die in deze 'black box' verborgen zitten is er kwalitatief onderzoek uitgevoerd.

Hoewel bij het kwantitatief onderzoek de heimwee geen rol lijkt te spelen bij terugkeer, wordt bij het kwalitatief onderzoek wel aanleiding gevonden voor dit mechanisme. Ook bevestigde het kwalitatief onderzoek het eerder gevonden verband 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf', hierbij wordt illegaliteit niet als probleem ervaren. Maar naast deze mechanismen werden ook nieuwe, soms tegenstrijdige

mechanismen, gevonden. Zo blijken ook de mechanismen 'failed migration'- het idee dat de migratie mislukt is -, 'schaamte'- de angst om door achtergebleven familie en vrienden in het herkomstland misprezen te worden - en 'informatievoorziening'- informatie-uitwisseling over het herkomstland met landgenoten-, van invloed te zijn op bij de terugkeerbereidheid. Welk mechanisme een rol speelt is afhankelijk van de mate van integratie. Wanneer een migrant niet structureel en niet sociaal-cultureel geïntegreerd is speelt het mechanisme 'angst illegaal verblijf' een rol. Wanneer een asielmigrant wel sociaal-cultureel maar niet structureel geïntegreerd is kunnen de mechanismen: 'failed migration', 'schaamte' en 'informatievoorziening' een rol spelen. Wanneer een asielmigrant zowel structureel als sociaal-cultureel geïntegreerd is speelt voornamelijk het mechanisme 'aantrekkelijkheid illegaal verblijf' een rol. Het opvallende is dat de mate van integratie verschillende mechanismen kan veroorzaken, die andere uitkomsten hebben op de terugkeerbereidheid. Bij het mechanisme 'failed migration' is het niet structureel geïntegreerd zijn de reden om terug te keren, terwijl bij het mechanisme 'schaamte' de beperkte structurele integratie juist de aanleiding is om niet terug te willen keren.

De rol van integratie bij de terugkeerbereidheid is niet eenduidig maar ambigu. Zo maakt het een verschil naar welke dimensie van integratie wordt gekeken. Uit het kwantitatieve onderzoek blijkt dat etnische sociaal-culturele integratie een positieve samenhang heeft met de terugkeerbereidheid, terwijl de dominante sociaal-culturele integratie eerder een negatieve samenhang heeft met de terugkeerbereidheid. De structurele integratie op zijn beurt lijkt in eerste instantie geen of nauwelijks invloed te hebben op de terugkeerbereidheid. Maar aan de andere kant spelen ook binnen deze dimensies verschillende mechanismen een rol die soms tegenstrijdige effecten kunnen hebben op de terugkeerbereidheid. Zo kan een beperkte structurele integratie zowel het mechanisme 'failed migration' veroorzaken als het mechanisme 'schaamte'. Hoewel aan de ene kant het mechanisme 'failed migration' eerder de terugkeerbereidheid bevordert is 'schaamte' aan de andere kant een mechanisme dat de terugkeerbereidheid eerder beperkt. Met andere woorden, er blijken diverse tegenstrijdige spanningsvelden te onderscheiden bij de rol van integratie op de terugkeerbereidheid. Het is hiermee dan ook te kort door de bocht om te zeggen dat integratie in het algemeen leidt tot illegaal verblijf of tot zelfstandige terugkeer.

7. Aanbevelingen: De vrees dat integratie terugkeer bemoeilijkt terecht of onterecht?

Er wordt zowel in het wetenschappelijk als in het maatschappelijk debat aangenomen dat - in het geval van (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten - integratie vaak leidt tot de keuze voor illegaal verblijf in Nederland. Het beleid gaat ervan uit dat integratie terugkeer onwaarschijnlijk maakt. Door de vrees dat integratie terugkeer bemoeilijkt, krijgen asielmigranten beperkte mogelijkheden om deel uit te maken van de Nederlandse samenleving. Nu is de vraag, is deze vrees terecht? Hoewel isolatie van asielmigranten het hedendaagse beleid is, is het de vraag of dit beleid wel zinvol is.

7. 1 Isoleren of integreren?

Dit onderzoek biedt geen ondersteuning voor de gedachte dat integratie er zonder meer toe leidt dat dergelijke integratie de terugkeer bemoeilijkt. Het verband tussen integratie en de terugkeerbereidheid is niet eenduidig. Hoewel enerzijds de structurele en sociaal-culturele integratie de illegale levenskansen vergroot, waardoor de terugkeerbereidheid beperkt wordt, is er anderzijds vanuit dit onderzoek aanleiding voor de veronderstelling dat integratie de terugkeerbereidheid juist vergroot. Zo speelt het mechanisme 'schaamte' een belangrijke rol om niet terug te willen keren naar het land van herkomst. Terugkeer zonder financiële middelen is voor een deel van de asielmigranten uit schaamte gevoel niet mogelijk. De financiële middelen zouden bij kunnen dragen aan re-integratie. Het verband tussen integratie en re-integratie is in dit onderzoek niet onderzocht en vraagt om verder onderzoek. Hiernaast zou etnische sociaal-culturele integratie kunnen bijdragen aan de informatievoorziening uit het land van herkomst. Voornamelijk bij uitgeprocedeerde asielmigranten waarbij er geen kans meer is op een legale verblijfsvergunning kan dit mechanisme bijdrage aan de terugkeerbereidheid. Het kan dan ook nuttig zijn om de asielmigranten niet te isoleren maar juist in contact te brengen met migranten van dezelfde etnische herkomst. Er zou in toekomstig onderzoek naar de relatie tussen integratie en terugkeerbereidheid meer ingezoomd moeten worden op dit mechanisme. Zo is er vanuit het kwalitatief onderzoek wel de veronderstelling dat etnische sociaal-culturele integratie kan bijdragen aan de terugkeerbereidheid, maar waren deze gegevens niet generaliseerbaar. Om uitspraken te doen over de gehele groep asielmigranten is uitgebreider onderzoek noodzakelijk.

Er is eveneens een verband gevonden tussen gezondheid en de terugkeerbereidheid. Asielmigranten die gezond zijn keren eerder terug dan asielmigranten die dit niet zijn. Hoewel er in dit onderzoek gemakshalve van uitgegaan is dat gezondheid een schijnverband is, zou het ook een indirect effect

kunnen zijn. Er zijn uitgebreidere analyses nodig om de richting van het verband in kaart te brengen. Wanneer het hier niet zou gaan om een schijnverband, maar om een indirect verband, namelijk dat integratie leidt tot een goede gezondheid, zou integratie bij kunnen dragen aan de terugkeerbereidheid.

7.2 Terugkeerplannen maar geen terugkeerwens

Volgens zowel Cassarino (2004) als Leerkes et al. (2010) is de terugkeerbereidheid zowel afhankelijk van de terugkeerwens - in dit onderzoek de terugkeerattitude - als de terugkeerplannen - in dit onderzoek de terugkeerintentie. De 'terugkeerattitude' en de 'terugkeerintentie' zijn beide noodzakelijk voor de 'terugkeerbereidheid'. Het doel van de Nederlandse overheid is de terugkeerbereidheid van uitgeprocedeerde asielmigranten vergroten. De Nederlandse overheid zet verschillende maatregelen in om dit te verwezenlijken. Zo zijn er onder andere maatregelen genomen om het illegaal verblijf zo onaantrekkelijk mogelijk te maken. Het is moeilijk om als illegale migrant aan werk, huisvesting en onderwijs te komen. Ook worden er vanuit de overheid door de DT&V gerichte gesprekken gevoerd over terugkeer. De onderzochte maatregelen van de overheid 'onaantrekkelijkheid illegaal verblijf' en 'gesprekken DT&V' lijken vanuit dit onderzoek alleen invloed te hebben op de terugkeerintentie en niet zozeer op de terugkeerattitude. Je kunt concluderen dat het Nederlandse beleid zich dan ook niet richt op de 'terugkeerbereidheid', maar alleen op de 'terugkeerintentie'. Het is de vraag of de overheid naast deze maatregelen ook maatregelen moet inzetten om de terugkeerattitude te vergroten. Wanneer de overheid zich ook richt op de terugkeerattitude, dan neemt de terugkeerbereidheid waarschijnlijk toe. Hiernaast is het waarschijnlijk dat de terugkeerattitude bijdraagt aan duurzame terugkeer. Het is mogelijk dat asielmigranten met een terugkeerwens na terugkeer minder snel kiezen om opnieuw te emigreren dan asielmigranten die geen terugkeerwens hebben, maar alleen de terugkeerplicht. Deze uitspraken berusten echter nog op aannames en zijn interessant voor verder onderzoek. Vanuit dit onderzoek zijn geen specifieke mechanismen gevonden die kunnen bijdragen aan de terugkeerattitude. Ook hier zou verder onderzoek naar gedaan moeten worden.

Kortom, op basis van de resultaten van dit onderzoek is totale isolatie naar mijn mening ongegrond. Hoewel ik van mening ben dat integratie inderdaad ten dele de terugkeerbereidheid beperkt, zou er meer onderzoek gedaan moeten worden naar de mechanismen van integratie die de terugkeerbereidheid juist vergroten. Het is de vraag of een meer participerende rol, van asielmigranten in het AZC, bijdraagt aan de re-integratie mogelijkheden. Ook kan het 'informatie' mechanisme bij uitgeprocedeerde asielmigranten die geen kans meer hebben op een

verblijfsvergunning verder onderzocht worden.

7.3 Aanbevelingen verder onderzoek

Naast de indirecte effecten van integratie die verder onderzocht moeten worden, zoals de re-integratiemogelijkheden, schaamte, gezondheid en informatievoorziening is het in vervolgonderzoek belangrijk om stil te staan bij het wantrouwen van asielmigranten. Bij het kwalitatief onderzoek speelde voornamelijk het wantrouwen van de respondenten een rol. Een deel van de respondenten wilde niet openlijk praten over terugkeer. Waarom asielmigranten niet wilden praten is niet duidelijk. Door het gebrek aan vertrouwen is het mogelijk dat de verkregen informatie overdreven, verzonnen of weggelaten is. Om een beter beeld te krijgen van de respondenten is de vertrouwensband noodzakelijk. In vervolgonderzoek zal dan ook de keuze gemaakt moeten worden om als onderzoeker niet alleen de rol van interviewer aan te nemen, maar is het langer participeren binnen de onderzoeksgroep noodzakelijk om zo een vertrouwensband op te bouwen.

Literatuur

Brewer, M. B. (1997). The social psychology of intergroup relations: Can research inform practice? *Journal of Social Issues*, 53(1), 197-211.

Black, R., K. Koser, K. Munk, G. Atfield, L. D'Onofrio & R. Tiemoko (2004). *Understanding voluntary return*. Londen: Home Office. Online Report 50/04.

Boom, J. Snel, E. Engbersen, G. (2006). Asielmigratie en criminaliteit. Verkregen op 7 juni van http://publishing.eur.nl/ir/repub/asset/17966/Asielmigratie_en_criminaliteit.pdf

Böcker, A.G.M. ,Doornbos, N. (1998). Toelating en opvang van asielzoekers. *Migrantenstudies* 14 (4), 210-211

CBS (2011). *Asielverzoeken naar land van nationaliteit*. Verkregen op 04 maart 2011 van <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=03740&D1=0&D2=0-55&D3=1-2&D4=4,9,14,I&HDR=T,G3&STB=G2,G1&VW=T>

Cassarino, J. (2004). Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), 253-279.

Cassarino, J. (2008). Conditions of Modern Return Migrants – Editorial Introduction *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 10(2), 95-105.

Casteles, S. (2004). Why migration policies fail. *Ethnic and Racial Studies*.27(2), 205–227.

Dagevos, J. (2001). *Perspectief op integratie over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*. WRR: Den Haag.

Dourleijn, E. Dagevos, J. (red.) (2011). *Vluchtelingengroepen in Nederland Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*. Den Haag: SCP

Eldering, L. (2006). *Cultuur en opvoeding: interculturele pedagogiek vanuit ecologisch perspectief*. Amersfoort: Wilco.

Engbersen, G., & Gabriëls, R. (1995). Voorbij segregatie en assimilatie. In G. Engbersen & R. Gabriëls (red.), *Sferen van integratie. Naar een gedifferentieerd allochtonenbeleid* (pp. 15-47). Amsterdam/Meppel: Boom.

Engbersen, G. Leerkes, A. San, M. van, Cruijff, M. Heijden, P. van der (2004). *Beleidssummary 'Wijken voor illegalen'. Over ruimtelijke spreiding, huisvesting en leefbaarheid*. Ministerie van VROM

Engelhard, D. (2004). *Zorgen over terugkeer: Terugkeermigratie met gezondheidsproblemen*. Utrecht: Pharos.

Graaf, D. de Kok, L. Berkhout, P. (2004). *Is het mogelijk integratie te meten?* Amsterdam: SEO

Houte, van M. Koning, de M. (2008). *Towards a better embeddedness? Monitoring assistance to involuntary returning migrants from Western countries A report prepared for Bureau Maatwerk bij Terugkeer*

Hugo, G. (1981). 'Village-Community Ties, Village Norms and ethnic Social Networks: A Review of Evidence from the third world: In Gordon F. de Jong and R.W. Gardner (eds), *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*, 186- 225. New York, Pergamon Press.

INDIAC (2007). *Cohortanalyse asielprocedure 2001-2006*. Rijswijk: Ministerie van Justitie / INDIAC.

International Organisation for Migration (IOM) (2008). *Out of Sight: Research into the Living Conditions and Decision Making Process of Irregular Migrants in the Main Cities of the Netherlands, Germany and Austria*. The Hague: IOM

Krieken, van. P. (2007). *Spijtoptang en de uitdaging van terugkeer*. The Hague: IOM

Kromhout, M.H.C., Leijstra, Y.H. (2006). *Terugkeer en MOB bij Alleenstaande Minderjarige Vreemdelingen. Landelijk beleid en lokale praktijk*. Den Haag: WODC, Ministerie van Justitie. Cahier 2006-5.

Kromhout, M.H.C, Wubs, H. Beenackers, E. M. Th. (2008). *Illegaal verblijf in Nederland. Een literatuuronderzoek*. Den Haag: WODC.

Klinthäll, M. (2006), Immigration, integration return migration by international symposium on international migration and development. Verkregen op 12 augustus 2011 van http://www.un.org/esa/population/migration/turin/Symposium_Turin_files/P06_Klinthall.pdf

Leerkes, A., M. Galloway en M. Kromhout (2010). *Kiezen tussen twee kwaden. Determinanten van blijf- en terugkeerintenties onder (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten*. Den Haag: WODC

Martens, E.P. & Weijers, Y.M.R. (2000). *Integratie Monitor*. Rotterdam: ISEO.

Marble markt- en beleidsonderzoek (2010). Mixed Methods Research. Verkregen op 5 oktober 2011 van <http://www.marbleresearch.nl/expertise/onderzoeksmethoden/mixed-methods-research.aspx>

Mascini, P. Fermin, A. Snick, H. (2009). *Burundese asielzoekers in Nederland: een strategische casestudy naar transnationalisme*. The Erasmus University.

Massey, D. (1990). The social and economics of immigration. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 510:60-70

Meurs P., Broeders D. (2002) Nederland als Immigratiesamenleving. *Migrantenstudies*, 2002, 18(2), 64 – 77.

Monnikhof, O. M., Vreede, J. de (2004). *Terugkeerbeleid voor afgewezen asielzoekers Evaluatie van het terugkeerbeleid '99 en het terugkeerbeleid onder de Vreemdelingenwet 2000*. Boom: Den Haag

NOS (2011) *Afghaans meisje Sahar mag blijven*. Verkregen op 3 oktober 2011 van <http://nos.nl/artikel/231580-afghaans-meisje-sahar-mag-blijven.html>

Odé, A. (2002) *Ethnic-cultural and socioeconomic integration in the Netherlands: a comparative study of Mediterranean and Caribbean minority groups*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Oomens, S. Driessen, G. Scheepers, P. (2003). De integratie van allochtone ouders en onderwijsprestaties van hun kinderen Enkele allochtone groepen vergeleken. *Tijdschrift voor sociologie*. 24(4), 289-312.

Rooseboom, S. (2010) Sahar moet terug zo zijn de regels. *De Pers* 2-12-2010. Verkregen op 3 oktober 2011 van <http://www.depers.nl/binnenland/528598/Sahar-moet-terug.html>

Staring, R. Aarts, J. (2010) *Jong en Illegaal in Nederland*. WODC: Rotterdam

Smets, P., ten Kate, S. (2007). Samen ruilen en elkaar ontmoeten Asielzoekers en autochtonen in een ruilnetwerk in Woudrichem In: *Migrantenstudies* (2007), 23(3), pp 207-224

Snel, E., Engbersen, G. Leerkes, A. (2004). Voorbij landsgrenzen. Transnationale betrokkenheid als belemmering voor integratie? *Sociologische Gids*(2004) 51. pp75-100

Vanbeselaere, N. (2007). Integratie van minderheden een pleidooi voor conceptuele zuiverheid. Lezing UDL 13/03/2007.

Valk de, H. A.G. Esveldt, I, Henkens, K. Liefbroer A.C. (2001). *Oude en nieuwe allochtonen in Nederland. Een demografische profiel*. WRR

Wijk, J. van (2008). *Reaching out to the unknown: Native counseling and the decision making process of irregular migrants and rejected asylum seekers on voluntary return*. Den Haag: IOM.

WRR (2001). *Nederland als immigratiesamenleving*. Den Haag: SdU Uitgevers,

Wets, J. (2001). *Migratie en Asiel: Vluchten kan niet meer. Syntheserapport van een onderzoeksproject inzake het migratie- en asielbeleid in België*. Leuven: Koning Boudewijnstichting